

Van het bestuur

Maarten Rietveldt

Op 26 oktober jl. was het 15 jaar geleden, dat de Historische Vereniging Hoogezand-Sappemeer en Omstreken werd opgericht. Nadat in mei 1992 een groep historisch geïnteresseerden op initiatief van de toenmalige gemeentesecretaris Rob Engelsman in het gemeentehuis bij elkaar waren gekomen om te praten over de oprichting van een historische vereniging, werd er een werkgroep gestart ter voorbereiding. In de vergadering van 26 oktober 1992 werden de statuten door de aanwezigen goedgekeurd en werd besloten tot oprichting van de vereniging. De statuten werden op 28 januari 1993 bij notaris mr. Jan Osinga gepasseerd, waarmee de vereniging ook juridisch aan alle voorwaarden voldeed.

Het eerste bestuur werd eveneens op die 26ste oktober 1992 gekozen en bestond uit mevrouw J.C. Ubbens en de heren H. Booy, K.G. Bos, W. de Haan, J.B.J. Klaasen, M.M. Rietveldt en M. Veenhof. Klaas G. Bos werd in functie gekozen als de eerste voorzitter. Al vrij snel, bij de eerste jaarvergadering op 25 mei 1993, verliet Martinus Veenhof het bestuur en werd hij opgevolgd door Manfred Ahlte. Enfin, in de loop der 15 jaren wijzigde de bestuurssamenstelling regelmatig.

In het voorzitterschap vertoonde zich een opvallende stabiliteit. Klaas Bos, voorzitter vanaf het eerste uur, verliet na 7 jaar op 21 oktober 1999 het bestuur om gezondheidsredenen. Na een korte

interim-periode onder leiding van vice-voorzitter Maarten Rietveldt trad Jaap Westerdiep aan als voorzitter op 30 mei 2000. En hij is (na 7 jaar) nog steeds de drijvende kracht van de vereniging. De Historische Vereniging kwam tot grote bloei. Bij de oprichting waren er 33 leden, bij de jaarvergadering in maart 1993 waren dat er 45 en het ledental bleef gestaag stijgen tot circa 300 leden nu. Er werd tweemaal per jaar het blad "Pluustergoud" uitgegeven.

Er werden boeken uitgegeven. Er werden tentoonstellingen georganiseerd. Er waren leden, die de Joodse begraafplaats in Kolham weer in oude glorie herstelden. Leden werden aangespoord tot historisch onderzoek en zij schreven hierover in "Pluustergoud". Er waren lezingen en excursies. Er was te veel om op te noemen.

Enfin, het zou te ver voeren om in dit voorwoord de vele activiteiten van de bloeiende vereniging de revue te laten passeren. Daarin geïnteresseerden verwijs ik naar de bijdrage "De afgelopen tien jaar", die Klaas G. Bos schreef in

"Pluustergoud" nummer 16 van december 2002 bij het 10-jarig bestaan van de vereniging.

Bij het 20-jarig bestaan zal er ongetwijfeld weer een dergelijk historisch overzicht van de verenigingsactiviteiten worden gepubliceerd. Daar moet u dus nog even op wachten en ach... die jaren vliegen immers voorbij.

De Historische Vereniging is een moderne vereniging. Sinds kort is zij ook op de elektronische snelweg van het World Wide Web te vinden.

Onder de domeinnaam www.historischevereniginghoogezand-sappemeer.nl vindt u zeer veel informatie over de vereniging o.a. een agenda met alle activiteiten en een totale index van alle artikelen, die ooit in "Pluustergoud" zijn verschenen. De Historische Vereniging Hoogezand-Sappemeer en Omstreken: een bloeiende vereniging over de historie, maar zeer bij de tijd!

Ik wens u veel leesplezier met deze 26ste loot aan de stam van "Pluustergoud".

Frens Jonker

t Gait meroakel!

Okkie Smit

Okkie Smit

Bovenstaande Groningse uitdrukking kan op twee manieren worden vertaald in het Nederlands, namelijk als: “het gaat wonderbaarlijk” oftewel miraculeus, maar ook als: “het gaat goed!”

Met betrekking tot Pluustergoud zijn beide vertalingen op z'n plaats. Want het is bijna wonderbaarlijk te noemen hoeveel spontane medewerking collega-redacteur Frens Jonker en ik krijgen bij de tot standkoming van dit magazine. In vorige edities hebben we leden opgeroepen om artikelen te schrijven, interessante plaatsgenoten te interviewen enz. Naderhand hebben wij van enkele leden vernomen dat zij hiermee wel aan de slag willen. Chris Nannen bijvoorbeeld zocht aanvankelijk contact met de redactie en gaf te kennen zich te willen bekwamen in het interviewen. Dat is er nog niet van gekomen maar wel treft u van zijn hand twee leuke bijdragen, namelijk over de laatste uren van Kees de Haan en de spannende belevenissen van Gerardus Willem Bakker, kapitein uit Sappemeer. Ondertussen heeft Wil van Hout kennelijk de smaak te pakken gekregen. Voor de vorige Pluustergoud gaf zij haar medewerking aan een interessant interview met een markante plaatsgenoot: slager Lenting. Recentelijk heeft zij te kennen gegeven in de toekomst nog meer van dergelijke interviews te willen gaan maken!

Binnen het bestuur is Gerda Grissen bereid gevonden een deel van mijn taken over te nemen. Behalve het redactioneel werk onderhield ik namelijk ook de contacten voor Pluustergoud met andere media en verzorgde ik de contacten met de winkeliers die het blad voor ons verkopen. Die laatste twee klussen zal Gerda voortaan voor haar rekening nemen. Namens de redactie: Chris, Wil en Gerda, dank voor jullie medewerking! Ook de anderen die voor dit nummer bijdragen verzorgden zijn wij dank verschuldigd.

Teade Smedes verraste ons weer eens met een kwaliteitsbijdrage. Want voor veel jongeren geldt dat zij zich nauwelijks kunnen voorstellen dat er een tijd was dat niet alle woningen over een douche of badkamer beschikten... En het woord “badhuis” zal bij hen waarschijnlijk eerder associaties oproepen met Turkse stoombaden en dergelijke dan met een wasinrichting in onze eigen woonplaats: badhuis Tulp in Sappemeer! In Teade z'n artikel leest u over de opkomst en teloorgang ervan.

Verderop kunt u ook lezen over de tot standkoming van een nieuwe rubriek “de klassenfoto” met medewerking van Lien Dekker-Verver, oud hoofd van kleuterschool “De Klimroos”. Wij denken u ook hiermee een plezier te doen.

Stienes Wiegertjes had al lange tijd het voornemen te publiceren over “de krimpen”. Voor dit nummer realiseerde hij dat voornemen en geeft daarmee het startschot voor een nieuwe (mini) serie.

Het vervolg van de serie over Hotel Struvé, waarmee we in de vorige editie begonnen, laat nog even op zich wachten. Wel treft u in dit nummer fotomateriaal aan van een bijzondere halsketting van de Senegalese dammer Baba Sy, die regelmatig in dit hotel verbleef en deze kettingen in onze woonplaats achterliet. Informatie over een ander horecabedrijf treft u wel aan, namelijk de bewerkte tekst van de dialezing die voorzitter Jaap Westerdiep gaf over De Tibbe.

Van onze oud-voorzitter, wijlen Klaas Bos, treft u voor de laatste keer een bijdrage aan, namelijk het slot van de serie over straatnamen, vernoemd naar oorlogsslachtoffers.

Voor de 14e keer ging Gerrit Stuuat voor Pluustergoud op pad met zijn fototoestel om veranderingen in onze woonplaats vast te leggen voor de rubriek: zelfde plaats, andere foto.

Janet van Weerden zorgde er weer voor dat ook de puzzelaars onder onze leden aan hun trekken komen. Maar deze keer dient u om voor de boekenbon van € 15,- in aanmerking te kunnen komen, behalve goed te kunnen puzzelen, ook over gedegen kennis van het Gronings te beschikken! Dat geldt ook voor het lezen van weer een andere leverancier: schrijver en dichter Henk Puister uit Hoogezand. Wij hebben hem bereid gevonden om voor Pluustergoud een Gronings verhaal te leveren dat te maken heeft met een stukje geschiedenis in onze woonplaats. Zijn eerste bijdrage “Kindertied”, zal vermoedelijk bij menig lezer gevoelens van nostalgie oproepen.

“Wonderbaarlijk” is het ook zoals sommige persoonlijke contacten leiden tot artikelen in uw blad...

Maar nu die andere betekenis: het gaat goed. Ook dat geldt in meerdere opzichten. In het artikel “van het bestuur”, door vice-voorzitter Maarten Rietveldt kunt u lezen dat het qua ledental goed gaat met onze vereniging. Maar het gaat ook goed met het aantal lezers.

Weer heeft het bestuur namelijk besloten de oplage te vergroten. Met ingang van dit decembernummer verschijnen er voortaan 500 exemplaren en dat waren er kort geleden aanzienlijk minder. Hiervoor geldt een woord van dank aan onze wederverkopers: Bruna, Hoco, Kleefsman en Van der Veen en Milo. En tenslotte kan de redactie zich niet aan de indruk onttrekken dat het feit dat René van Otterloo aardige berichten over Pluustergoud publiceerde in Het Dagblad van het Noorden, ook in positieve zin van invloed is geweest op de verkoop van losse nummers.

Ook dank daarvoor. Kortom: t gait meroakel, wie hopen dat et zo blijft!

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'D. van der Veen' or similar, written in a cursive style.

Sappemeester scheepskapitein mogelijk door Chinezen vermoord!

Chris Nannen

Al enige jaren ben ik bezig met het schrijven van een supplement op de oude “Kronijk” van mijn geboorteplaats Delfzijl. Bovendien ben ik begonnen met het samenstellen van een dialezing over het maritieme verleden van Delfzijl.

Bij het onderzoek in oude archieven (o.m. van de gemeente Delfzijl, Goninger Seaport en het Muzeeaquarium) kwam ik gegevens tegen over een scheepskapitein uit Sappemeer. Mede omdat ik al ruim 40 jaar in de gemeente Hoogezand-Sappemeer woon besloot ik ook wat speurwerk te doen naar deze kapitein...

150 jaar geleden bestond er in onze Veenkoloniën een belangrijke scheepvaart. In Veendam, Wildervank, Hoogezand, Sappemeer en de beide Pekela's woonden honderden kapiteins, die met hun schepen naar alle hoeken van de wereld voeren. In 1863 waren er in Sappemeer nog 54 rederijen en 28 schepen.

Eén van deze kapiteins was Gerardus Willem Bakker uit Sappemeer, die was getrouwd met Gezina van der Baan. Ze kregen één zoon: Willem Gerardus. Bakker was gezagvoerder op de bark “Henriëtte Maria”. U ziet dit schip op onderstaande foto, genomen van een Delfsblauw tegelplaqueette, die in de zeevaartschool van Delfzijl hangt.

Het schip behoorde aan de reders Vaasen en Stainhaus te Rotterdam. In de vlag van het schip prijken dan ook de initialen V. en S.

Eind 1856 vertoefde kapitein Bakker met zijn bark en veertig bemanningsleden in het Verre Oosten. In die tijd was het vervoeren van koelies een profijtelijke aangelegenheid. Het betrof hier vaak arme Chinezen die zich als arbeiders voor een langere tijd verbonden om in Indië, Australië of Amerika te gaan werken. Een ander schip van dezelfde rederij, "De Landbouw", had door deze vrachtjes al heel wat winst in het laatje gebracht. Ook kapitein Bakker, die zich in de havenplaats Macau bevond, werd een dergelijk vrachtje aangeboden. Hij moest 318 koelies naar Havanna, op Cuba vervoeren! Hij nam de vracht aan. De koelies werden aan boord gebracht en op 8 februari 1857 zeilde kapitein Bakker met zijn levende vracht, de haven uit.

Het vervoeren van koelies was echter gevaarlijk werk! Oppassen, was steeds de boodschap! Vele kapiteins, die koelies vervoerden hadden daarom forse honden aan boord, die in geval van onraad goede diensten konden bewijzen. Wat er precies aan boord van het schip van kapitein Bakker gebeurde, weet niemand. Wel weet men dat hij de koelies niet de baas bleef. Ongeveer een maand na het uitzeilen van de "Henriëtte Maria" werd de bark in Singapore binnengebracht, door een zekere Craford. Hij was eigenlijk de eerste stuurman van het Amerikaanse schip "Coeur de Lion" (Leeuwenhart). De mannen, die zich nog op de "Henriëtte Maria" bevonden vertelden na aankomst in Singapore wat er was voorgevallen. Toen men op 8 februari 1857 uit Macau vertrok, ging alles naar wens. Na vier dagen echter al kwamen de ontevreden koelies in opstand. Het oproer werd zo hevig, dat ze de bemanning van het schip wisten te overmeesteren! De koelies werden baas op het schip. Met geweld dwongen ze de kapitein en bemanning naar beneden, in het ruim te gaan en daar te blijven.

Voor Bakker en zijn mannen volgden angstige uren... Eén van de Chinezen bedreigde hen: "Geef onmiddellijk jullie wapens, of anders volgt de dood!"

Omdat aan verzet niet viel te denken, overhandigde men de wapens. Bakker werd het bevel gegeven direct het roer over te nemen. Hierbij werd hij in de gaten gehouden door een aantal oproerlingen. Men dwong hem direct van koers te veranderen en op land aan te sturen. De kapitein deed wat de koelies van hem verlangden. Eén weigering, één weifeling zelfs, zou ongetwijfeld de dood tot gevolg hebben gehad! Zodra de opstandelingen de overtuiging kregen, dat hun bevelen stipt werden uitgevoerd, mocht de kapitein het roer verlaten. Stuurlieden namen zijn werk over.

Men zeilde door en men kreeg weldra een eiland in zicht, dat zich nabij de kust van Cochin, in China bevond. Hier wilden de Chinezen aan land worden gezet. Toen men dichterbij het eiland kwam, achtte men het nodig eerst een verkenningstocht te maken. Vier bootslieden gingen met drie Chinezen, waarvan één als tolk fungeerde, aan wal.

De "Henriëtte Maria" bleef op enige afstand van het eiland voor anker liggen. Men gaf de kapitein al gauw bevel, het schip nog dichterbij het eiland te brengen. De verkenners kwamen die dag en de daarop volgende nacht niet terug. De volgende morgen echter kwam de Chinees die de rol van tolk vervulde, in een "sampan" (een soort kano) terug. Men vroeg waar zijn metgezellen gebleven waren. Volgens zijn zeggen had hij de sloep waarin de anderen zich bevonden terug gezonden. Van deze mannen is echter nooit meer iets vernomen. In sloepen gingen toen tweehonderd Chinezen aan land en namen ook

kapitein Bakker en het grootste deel van de bemanning mee. Ruim honderd koelies bleven met vier matrozen aan boord. Zij gaven de matrozen bevel het anker te lichten en weer onder zeil te gaan.

Men voer nu – zonder kapitein en zonder stuurman – maar lukraak verder. Meest in zuidwestelijke richting. Vijf dagen zwalkten ze over het ruime sop.

De vijfde dag kwam er een schip in zicht. Het was het Amerikaanse schip “Coeur de Lion”. Door het uitleggen van een “sjouw” (een vlag, waarin een grote knoop is gelegd), vroeg men hulp en bijstand van het Amerikaanse vaartuig. De gezagvoerder van de “Coeur de Lion” begaf zich direct naar de “Henriëtte Maria”.

Aan boord gekomen zal hij wel verbaasd hebben gekeken naar de bijzondere bemanning. Graag, dolgraag, wilde men weten in welke richting men moest varen om eindelijk de haven van Singapore te bereiken. De Amerikaanse kapitein gaf hen daarvoor zo goed als hij kon de nodige informatie en ging terug naar zijn eigen schip. Aan boord gekomen zond hij direct zijn stuurman Crawford met twee matrozen naar de “Henriëtte Maria”. Zij wisten de bark veilig en wel de haven van Singapore binnen te loodsen.

De autoriteiten in Singapore, ondervroegen de bemanning over het voorval. Aan de verklaringen van deze bemanning dank ik de hier door mij vermelde bijzonderheden. De overgebleven bemanning werd door het Nederlandse oorlogsschip “De Haai” naar Batavia gebracht.

Van kapitein Gerhardus Willem Bakker en van de bemanning, die met de Chinezen het schip verlieten, heeft men nooit meer iets vernomen.

Wel bleek dat de kapitein voor eigen rekening ook voor wel f 8000 zijde aan boord had. Vijf jaar later werd het Bijbeltje van de kapitein teruggevonden. Hij had daar verschillende aantekeningen over zijn familie in geschreven. Een Franse zendeling vond op 13 juni 1862 het Bijbeltje en overhandigde dit aan de heer E.W. Fabritius, gezagvoerder van de “Amalia”. Deze liet het Bijbeltje door kapitein R. Schut bij mevrouw Bakker te Sappemeer bezorgen. Het Bijbeltje is helaas niet meer in het bezit van het nageslacht van kapitein Bakker.

En hoe het de kapitein en zijn mannen op het eiland vergaan is zullen we waarschijnlijk nooit weten...

Naschrift:

Kapitein Gerardus Willem Bakker heeft nooit geweten dat hij een zoon had. Tijdens zijn afwezigheid is deze in 1856 in Sappemeer geboren en kreeg de naam Willem Gerardus Bakker.

De weduwe Bakker-van der Baan is later na vermissing van haar man verhuisd naar Delfzijl. Daar werd Willem Gerardus Bakker op jonge leeftijd bediende in een zaak van scheepsbenodigdheden. In 1886 kocht hij het pand van zijn bazin.

De zaak werd later door zijn zoon P. Bakker voortgezet. Na diens dood is er in het pand onder de naam ‘Fruithuisje’ een groentezaak gevestigd. In 1953 werd het huis grotendeels door brand verwoest en de rest afgebroken.

De Tibbe

Jaap Westerdiep

Onderstaande is de bewerkte tekst van de dialezing die eerder dit jaar werd gegeven.

In 1881 bouwden Jan Nannes Groeneveld en zijn vrouw Sjambine Everdina Steen een pand aan, wat nu de Kees de Haanstraat heet. Bestaande uit 2 kamers en suite aan de linkerkant, een gelagkamer aan de rechterkant, een schuur met paardenstallen aan de achterkant en enkele slaap/hotelkamers boven. Al in 1885 vindt er een verbouwing plaats want dan wordt een deel van de achterkamer toneel en in de schuur wordt een zaal gebouwd.

In 1912 wordt er een kegelbaan gebouwd van 35 meter lang en 6,5 meter breed en het stond los van het hoofdgebouw. In 1918 wordt de drankvergunning overgeschreven op naam van Nanno Aeilt Groeneveld, de zoon van Jan en Sjambine.

In 1921, Sjambine is inmiddels weduwe, verkoopt zij het pand aan haar zoon Nanno Aeilt voor 15000 gulden. Nanno overlijdt in 1937, zijn weduwe Harmina Hensel blijft het hotel/café beheren tot 1947 waarna zij het verhuurt aan Pieter Lap en zijn vrouw Trijntje Aldring.

Hotel Wed. J. Groeneveld. met groenteveiligingsgebouw
2 minuten vanaf't Station

In de tijd dat de familie Groeneveld het café beheert, is het pand regelmatig verbouwd, want de oorspronkelijke drankvergunning van 1881 was verleend voor 85 m² en in 1947 als de vergunning wordt overgeschreven op Pieter Lap is het inmiddels voor bijna 500 m² zaaloppervlak.

De weduwe Harmina Groeneveld-Hensel overlijdt in 1959 waarna hun zonen Jan en Gerard Groeneveld eigenaar worden. Zij hebben het pand in maart 1962 verkocht aan Pieter Lap en zijn vrouw. F 47.500,- voor het pand en f 10.000,- voor de inventaris en het recht om de naam Hotel Groeneveld te mogen voeren. In 1968 verandert Pieter Lap echter de naam in “de Tibbe” (Gronings voor “hoek”). Gezien de locatie zeer toepasselijk en inmiddels algemeen bekend in Hoogezand-Sappemeer.

Om een indruk te krijgen van de gang van zaken in een café als de Tibbe, hebben wij gesproken met de heer en mevrouw Schreuder. Mevrouw Schreuder haar meisjesnaam is Martha Lap en haar ouders zijn jarenlang caféhouders geweest op de Tibbe.

Haar vader, Pieter Lap, begon in 1924 als leerling ober bij Struvé waar hij 23 jaar werkte tot 1947. Om onduidelijke reden werd hij altijd Frits genoemd. Toen in 1947 het café door mevrouw Groeneveld te huur werd aangeboden hebben Pieter en zijn vrouw Trijntje het gehuurd.

De Tibbe anno 2007.

Met als naaste buren de veiling, was het een prima plaats. Het was iedere dag vroeg dag want de veiling begon om 7 uur en kopers en kwekers zaten om half zeven al in het café. Veelal waren er voor 8 uur al 80 koppen koffie door.

De klantenkring werd overdag in sterke mate door de veiling bepaald. Niet alleen door kopers en verkopers maar b.v. ook door de chauffeurs van Pronk-van Biessum en Koeneman. Vrijdagmiddags kregen de chauffeurs hun “loonpuutje” in het café. De inhoud werd dan vaak vergeleken wat tot gevolg had dat de chauffeurs regelmatig rouleerden tussen de exporteurs. Ook de chauffeurs met een eigen vrachtauto reden dan weer voor de ene dan voor de andere exporteur en ook zij ontvingen hun geld in het café. Een deel van het geld wat ze met overuren verdiend hadden bleef dan achter in het café.

Alle dagen maar vooral 's avonds waren er vele bijeenkomsten en vergaderingen. De Tibbe was het clubhuis van o.a. de damvereniging “Houdt Stand” en van het R.K. mannenkoor “Intiem” met als dirigent de heer Bogaards.

Ook interessant is de jaarlijkse verhuur van de kerkbanken in de R.K. kerk die in de Tibbe plaats vond. Dit was op een zondag na de mis. Veel scheepsbouwers-middenstanders en enkele fabrikanten waren katholiek en die boden tegen elkaar op want de kerkbank bepaalde hun plaats in hun hiërarchie. Voorin de kerk het geld, achterin Jan met de pet.

Vaste klanten waren ook de kegelclubs. Naast de Tibbe waren er in meerdere etablissementen kegelclubs zoals bij Struvé, Faber en Rowaan. Deze clubs hielden een zogenaamde rondgang, een soort competitie. Tijdens zo'n rondgang in de jaren zestig waren er ruim

300 mensen in de Tibbe toen er vuur naar beneden kwam in de serre. Het bleek dat er een schoorsteenbrand was. De instructie was “stil houden” want anders vloog iedereen naar buiten met alle gevolgen van dien. Met emmers water en natte dweilen heeft men de brand weten te blussen zonder dat de kegelaars of het publiek het hebben gemerkt.

Bekende figuren op de veiling maar ook in het café waren Pop Rozema met ijs en Luitje Huizing met haring. Opzichter op de veiling was Willem Damhof bijgenaamd “krompootje”. Hij woonde in de Kees de Haanstraat en was een graag geziene gast in het café waarbij hij regelmatig fungeerde als invaller als men een man tekort kwam bij het klaverjassen. Martha Lap werd er dan op uit gestuurd om “Pootje” te halen met: “der is telefoon veur joe”. Vrouw Damhof zei dan steevast; “Wel mag dat nou wezen” met even steevast het antwoord van pootje; Joa wicht zoaken binnen zoaken!

De familie Lap bleef tot 1965 op de Tibbe. Vervolgens runden Martha met haar man Reinder Schreuder het een half jaar. Daarna haar ouders nog weer enkele maanden waarna het is verkocht aan Jan Eenjes.

Tot 1971 veranderde er weinig in de Tibbe wat betreft de veiling. Ook bij Eenjes kwamen vrijdagmiddags nog steeds de chauffeurs maar ook schoven dan aan de stamtafel een aantal slaggers als Jochem Slijm, Fellingier etc. aan. Jochem nam dan regelmatig wat mee zoals een halve koe of 30 à 40 pond gehakt. Dat werd verdeeld en verkocht aan de aanwezigen tegen een schappelijk prijsje.

Een vaste klant, vertelde Eenjes, was een medewerker van de veiling: Nanno Praktiek. Een opmerkelijk mannetje want hij miste door een verbranding een oor. Na 3 borreltjes was Nanno dronken en viel dan meestal in slaap. Toen dat weer eens gebeurde en een ander gezelschap in het café werd verwacht werd Nanno in diepe slaap op het toneel gelegd. In de nacht, ook de familie Eenjes was al naar bed, hoorden ze lawaai en toen bleek dat ze Nanno waren vergeten en die stond tussen de gordijnen een lege zaal toe te spreken.

Door ziekte kon Eenjes dit werk niet langer meer doen en werd het geheel verkocht in 1998 aan Ton Kanter en zijn vrouw Lidie Bakema.

Het pand was op vele plaatsen flink aan onderhoud toe en dat hebben zij in de afgelopen jaren ook zeker gedaan. Zo was de grote zaal voorzien van een systeemplafond, maar zij hebben het teruggebracht in de oude staat met een prachtig tongewelf. Daardoor is er weer een betere akoestiek ontstaan waar o.a. Pro Burletta (operettevereniging), die hier hun repetities houdt, heel blij mee zal zijn.

We hopen dat de Tibbe nog jaren lang, de niet weg te denken plaats voor het verenigingsleven van Hoogezand-Sappemeer mag houden, waaronder de Historische Vereniging.

Met dank aan het personeel van het Gemeente Archief en andere personen voor de informatie.

OPROEP!

Frens Jonker en Marten Tamling

Wij willen een beeld schetsen van de totstandkoming en ontwikkeling van de strokarton-industrie in Hoogezand-Sappemeer.

In 1869 stichtte Jacob Jan Beukema met een broer van zijn vrouw Elsje Hoites de strokartonfabriek Hooites-Beukema aan de Kalkwijk te Hoogezand. Deze fabriek was de eerste in de provincie Groningen.

Aangezien de archieven over de periode 1865 tot ca. 1900 zijn vernietigd doen wij een beroep op personen, die in het bezit zijn van foto's, artikelen of andere gegevens, deze tijdelijk ter beschikking te stellen. Bij voorbaat dank.

U kunt over bovenstaande contact opnemen met de redactie van Pluustergoud (zie colofon).

Kindertied

Henk Puister

Lestdoags was k op n mirreg om bosschop noar supermaark tou lopen aan Hoofdstroade in Hoogezand. k Luip noar broodofdailen tou dou mie der n jonge vraauw en jongkeerl tege-
muide kwamen. Ik groetde lopiesvot.

“Moi”, zee ze en hai nikde mie tou. Dat gezicht van dij jonge vraauw kwam mie hail
bekind veur. Ik gruif even in mien geheugen en wost t al: zai liekt sprekend op de man van
wel wie vrouger ons eerste televisie kochden. Zai was hom uut t gezicht sneden, zolst zeg-
gen kinnen. Dat was nait zo’n roar verschiensel, want zai is zien dochter.

Op slag dochde ik weerom aan de tied van d’aldereerste televiezies en ik kreeg n blied,
mor tougelieks ook n wat weemoudeg gevuil over mie.

Dou k in eerste klazzen van legere schoule zat in Kropswolle, haren wie zulf nog gain
tv. Mor om hörn van Van Royenstroade, ain, twij huzen van onzent of, woonde familie
Wilbrink en dij haren n tvtoustel in koamer stoan.

Ieder woensdagmirreg en ieder zotterdagmirreg om vief uur was kinderprogramma der
veur en den mog ik komen te kiekten. En dat was hail wat. Dat was n feest veur mie!

Bekinde programmaos in dij joaren waren: Swiebertje, Pipo de Clown, Okkie Trooy,
Dappere Dodo, Flip de tovenaarsleerling en De Verrekijker. Ik kon nog zo drok en mooi
aan t speulen wezen mit mien kammeroadjes: ik zörgde wel dat k roem op tied bie huus
was om mie te wassen en schier te moaken, want van kinderprogramma bie Wilebrink
zienent wol k niks missen.

Mien aigen opa en opoe in Schildwolde- of “Schewol” zoas ze doar zeggen- kregen ook al
gaauwachteg n televisie. Was ik in vekaansietied bie heur en was t woensdag- of zotterdag-
mirreg tegen kwart veur vieve- den wuiren stoulen in t koamertje op n riege noast nkander
hénzet, wui n laange plaanke uut schuurtje hoald, dij wui op stoulen legd en in gain tied
zaten der morzo n stuk of twaalm kinder noast mekoar stil en vredege noar t beeldschaarm
te loeren. Konst n spelle valen heuren, want iederaine wui volkomen in beslag nomen deur
dij dikke wonderkiekkaaste. Was doudestieds allain mor swart-witbeeld en was ook nog
mor ain zender: Nederland aaine. Jan en aalman keek dus noar t zulfde programma en
wui der aanderdoags noaproat over televiezie, den haar elk noar t zulfde keken en dat sloot
misverstaanden bie veurboat uut.

n Jonkie van n joar of negen, tiene was ik dou wie zulf ook n televisie-apperoat kregen.
Mit mien pa mit bin k noar n haandeloar tou goan in twijdehaands televizies. Man trok n
deure lös, luit ons n koamertje binnen, t was aalnduvel stof en rommel- en rötsooi, mor
hinter en twinter stonden van dij wondertoverkiekkaasten: dikken en lutjen en waren zuls
gounent bie dij hailmoal uutnkaander lagen. n Nije wereld ging open veur mien kwoajon-
gesogen. Ik wos nait woar of ik t eerste en t lest mien verwonderde kiekers hénsturen mos.
Ik keek haandeloar mor ais aan. Hai druig n laange, blaauwe waarkjaze dij der soeterg uut-
zag en in houke van mond hong n peuke sigeret.

Aalgedureg poestde en sténde hai wat en kneep ogen dicht tegen rook. Mor n zetje loater kwamen pa en ik bie huus mit n televize en pa mog mie den op haart drukken dat wie n olde haren en dat der alderhaande soorten meleur mit komen kon, ik was t gelukkegste wezen dij der op eerde rondluip!

k Wait nog best, veule en veule joaren leden is t al weer, dat Aalbert Mol ais n moal weer in beeld was. Mien moeke was in keuken bezeg en omdat zai n grode laifhebster was dij kurendriever Aalbert Mol, ruipen wie tou koamer uut: “Moeke, kom gaauw hierhén! Aalbert Mol is derveur!”

Deure vloog open en doar stond moe midden in koamer en schotterde t uut om dij male Appie Mol.

Mor mien laive toetpot nog aan tou! Dou zai weer noar keuken weeromging was t ain en aal rout en swaartsel. Keuken zag der uut! Aldernoast, wat n vrezelke kiek!

Wat was der gebeur? Moeke was bie petroliestel votlopen en daarom was t in ons keuken ain dikke swieneboudel worden.

Nog hail laank noa dit veurvaal wui mien moe mizzelk en flaauw in hoed as zai de noam Appie Mol allain mor heurde, want den dochde ze ieder moal weer aan dij pokkel vol waark dij hai heur bezörgd het.

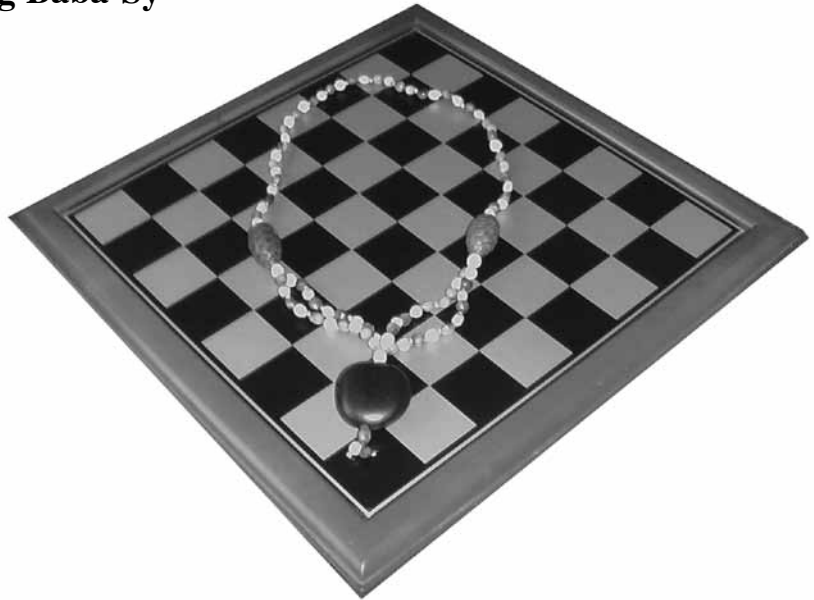
Op 18 meert van dit joar bin k in Valthe west, bie Odoorn, hail in Drinte, om wat veur te lezen bie vievenvatteg vraauwlu van d’ain of d’aandere verainen. In pauze kwam n vraauw van mien leeftied bie mie stoan en zai zee dat ze uut Schewol kwam en vrouger as kind bie n Poester televizekieken ging en dat ze mit n laange riegoe kinder op n planke zat dij over stoulen hénlegd was. “Gain familie zeker?” vruig ze.

“Jewel, hur,” was mien antwoord. “Minsen woar ie as kind tv keken, dat waren mien opa en opoe. “Den koop k joen bouk mit verhoaltjes, zee ze. Ik wil n bouk mithebben van klaainzeun van Poester.”

Dit alles ging deur mie hén noar aanlaaiden van mien bezuik aan supermaark in ons aigen Hoofdstroade. Ik haar mien bosschoppen intied ofrekend bie de kassa en luip noar uut-gaang tou. Jong en wicht luipen ook dij kaand’ uut. k Wol eerst tegen jonge vraauw zeggen dat heur pa mie zoveul plezaaier doan het vrouger deur ons n ol tvtoustel te levern, mor, och, den haar ze vaast docht van wat wil dij ol, sentimentele zak tebak wel.

Ze nikde mie tou en glimlaagde. Tied gaat hard, hail hard. Kinder zitten nou achter computer, mor ik zel nooit vergeten hou groot of mien kindergeluk was dou wie ons eerste tvtoustel kregen- n ol twijdehaandsie van n zekere Drent uut Hoozezaand. Dat man rusten mag in vrede!

Halsketting Baba-Sy

Bovenafgebeelde halsketting is een geschenk van de dammer Baba-Sy aan mevrouw Ems Niekus uit Hoogezand. Baba-Sy deed mee aan het Brinta damtoernooi (zie Pluustergoud juni 2007) in Hotel Struvé. Baba-Sy logeerde in Hotel Faber en mevrouw Niekus herinnert zich de dammer als een bijzonder aimabel persoon. Baba-Sy, op zijn beurt liet blijken dat hij het in Hoogezand-Sappemeer erg naar de zin had en als blijk van waardering gaf hij aan dees en gene een halsketting cadeau.

Baba-Sy (Senegal 1935-Dakar 1978) was de eerste Afrikaanse dammer, die wereldkampioen werd. Ook won hij (één of meerdere keren?) het Brinta-damtoernooi. Van hem was bekend, dat hij in één oogopslag negen zetten vooruit kon kijken.

Baba-Sy overleed ten gevolge van een auto ongeluk.

Op onderstaande foto is te zien dat Harm Wiersma één of meer soortgelijke halskettingen van de Sengalees draagt (Suikertoernooi 1970).

De pootjes van de rups? ...

De Krimpen van Hoogezand-Sappemeer

Stienes Wiegertjes

In de (jubileum) uitgave van “Pluustergoud” van december 2002 treft men een artikel aan, waarvan de titel menig lezer vreemd voorkwam: “Hoogezand-Sappemeer, een rups met afgehakte pootjes.” Toch is de metafoor duidelijk: de lintbebouwing in de gemeente langs het Winschoterdiep staat voor de rups en de korte bebouwingen haaks daarop zijn de pootjes... of wel de krimpen.

Het lag in de bedoeling de lezer niet lang te laten wachten op een verduidelijking van die titel, maar om een aantal redenen is het er nog niet van gekomen. Gelukkig was er een mede-geïnteresseerde in de persoon van Mien Westerdiep-Niemeijer. Zij liep ook al met het plan rond om aandacht te schenken aan het fenomeen: “Krimpen van Hoogezand-Sappemeer.” Haar bijdrage vindt u in de volgende Pluustergoud. Samen willen we een poging doen een wat duidelijker beeld te scheppen van het wel, maar vooral het wee, van de krimpen van Hoogezand-Sappemeer. In dit artikel beperken we ons tot de krimpen van Foxham. Omdat we maar weinig concrete en tastbare bewijzen van het reilen en zeilen in de krimpen hebben kunnen vinden, zijn aanvullingen en/of verbeteringen van harte welkom!

Vóór de Tweede Wereldoorlog overheerste zowel in de gemeente Hoogezand als in de gemeente Sappemeer de zogenaamde **“lintbebouwing”** (een langgerekte strook bebouwing) langs het Winschoterdiep. De bebouwing in de parken vormde hierop een uitzondering evenals de gebouwen die dwars op het diep waren aangebracht en die “krimpen”, “gangen” of “laantjes” werden genoemd. Bij het verzamelen van gegevens over die zijbebouwingen stuit men al gauw op sociale verschillen: een krimp is geen gang en zeker geen laantje! In zijn Groninger Woordenboek (1929) schrijft K. ter Laan: Krim (let wel, zonder p) = huurkazerne; buurt van arme woningen. Hij voegt er nog aan toe: na de Krimoorlog (1854) ontstaan.

Ondanks alle bewondering die men voor K. ter Laan mag hebben vanwege zijn omvangrijke oeuvre, lijkt deze verklaring discutabel. Men zou toch veronderstellen, dat K. ter Laan op de hoogte was van de juiste benaming van de woningen van de armen in Hoogezand en Sappemeer. Hij ging immers in Sappemeer naar de H.B.S. en liep dagelijks van Slochteren naar Sappemeer samen met arbeiders die in Hoogezand en Sappemeer werkten. Daar kwamen vrijwel dagelijks de bedroevende werk- en woonomstandigheden aan de orde (zie pag. 21 van “Een mens komt dagen tekort”, Rein Brouwer in gesprek met K. ter Laan). Bovendien had hij in december 1889 en januari 1890 in verband met een volkstelling Foxham als werkterrein (zie pag. 32 van “Een mens komt dagen te kort” over Kornelis ter Laan 1871-1963).

Daarna kreeg K. ter Laan in 1890 een vaste benoeming als onderwijzer in Sappemeer. Dus is de veronderstelling gerechtvaardigd dat hij meer kon weten van de krimpen in de buurgemeenten Hoogezand en Slochteren (waartoe Foxham behoorde). In het boekje “Hoogezand en Sappemeer in de voorbije eeuw”, samengesteld door Drs. K.J. Vos, wordt een poging gedaan een definitie te geven van het begrip krimpen: “De krimpen waren woningen die in opdracht van bedrijven werden gebouwd voor de huisvesting van hun werknemers. Niet alleen scheepswerven deden dit”.

De op de foto afgebeelde krimpen werden gebouwd in opdracht van de (Noord Nederlandse) IJzergieterij van Koning. Ze werden “Konings krimp” genoemd. Deze woningen werden pas in de jaren '60 afgebroken. In 1951 werden in Hoogezand-Sappemeer maar liefst 690 woningen op de lijst gezet om afgebroken te worden, waaronder de krimpen. Vooral in de eerste helft van de jaren werden de krotten gesloopt.

Over de krimpen doen verhalen de ronde, waarbij het waarheidsgehalte twijfelachtig is. Hierin komen een aantal kenmerken naar voren, er zou sprake zijn van zowel bovengemiddeld drankmisbruik, ruzies en vechtpartijen. Tegenwoordig zou men spreken van een “no go area”, oftewel een plek waar je maar beter niet naar toe kunt gaan!

Er gaat een verhaal dat bij een bezoek van leden van het Koninklijk Huis aan Hoogezand-Sappemeer de krimpen in opdracht van de gemeente zouden zijn dichtgetimmerd met board en karton om de armoede en de schrijnende omstandigheden aan het oog te onttrekken. Voor zover wij hebben kunnen nagaan is daarvoor geen enkele betrouwbare bron aan te wijzen. Ook is het verhaal hardnekkig, dat bij tewaterlating van de schepen de bewoners van de krimpen verplicht waren de voor- en achterdeuren open te houden. Op die manier kon het water dat uit het diep spoelde, dwars door de huizen heen afgevoerd worden. Wij betwijfelen of dit in de krimpen van Foxham het geval was; de huizen stonden immers dwars op de hellingen. Het zou hooguit het geval kunnen zijn in Waterhuizen, t.o. de scheepswerf van Van Diepen.

Tot nu toe is niet veel meer terug te vinden dan een paar magere verhalen over de schrijnende omstandigheden, waarin de bewoners van de krimp leefden. Wij citeren uit Frans Spiekman's "Uit de dagen der houten schepen" een beschrijving van de scheepswerfindustrie in de tachtigerjaren van de negentiende eeuw: *"De arbeidsvoorwaarden welke er op de werven van houten schepen bestonden, waren geheel anders dan nu gelden. De werktijd begon des morgens om 5 uur, als het dan reeds licht was, dus in de zomertijd, en eindigde des avonds om 7 uur, met een onderbreking van twee kwartieren voor de morgen- en de middagboterham en een uur voor de middagschaft. Per dag werd er des zomers 12½ uur en in de week 75 uren effectief gewerkt. De hellingknechten werden voor een vol jaar aangenomen en ze kregen bij het normale weekloon van 6 gulden nog "handgeld" op de koop toe, tot een bedrag van 100 gulden per jaar. De helft van dat bedrag werd per 1 mei, als de woninghuur betaald moest worden, uitgekeerd en de andere helft per 1 november, wanneer aardappelen en turf voor de wintertijd moesten worden ingeslagen. Aangenomen kan dus worden dat het weekloon tezamen totaal 8 gulden bedroeg. Maar des winters, als er "van licht tot licht" werd gewerkt, ontving een hellingknecht maar 5 gulden weekloon, incl. handgeld dus 7 gulden. Een aanvulling, welke die "goede oude tijd" in het leven van de hellingknecht van weleer bracht, bestond uit twee borrels per dag. Eén glas jenever werd den arbeiders toegereikt om 11 uur des morgens en één glas kwam hun eentonig bestaan des nademiddags om 5 uur verbreken. Deze hellingknechten, uit wier handen de zeewaardige schoeners, de groote en kleine tjalken, de scheepspramen en de bolpramen voortkwamen, ze moesten huizen in kleine woningen zonder comfort en op de meest onhygiënische wijze des nachts en des Zondags hun leven slijten, enkel opgevrolijkt door de 12 glazen jenever welke hun door den werkgever geheel gratis werden aangereikt. Daarbij kwamen dan nog Zondags, de met evenveel lust gekochte borreltjes. Scheepsbouwactiviteiten breidden zich uit: vooral bij Niestern, die weldra met zijn zwager Te Velde een tweetal grote werven exploiteerde, werden meer arbeiders te werk gesteld.*

Voor die menschen, voor zoover ze van elders waren gekomen om te Martenshoek te kunnen neerstrijken, bouwde de heer Niestern nieuwe woningen. Achter zijn winkelbehuizing lag een weide, welke werd aangekocht. In een lange rij werden meerdere blokken, van vier woningen ieder, neergezet. Een achterdeur was bij deze woningen niet te vinden, omdat ze tegen elkaar aan waren gebouwd. Twee bedsteden in de woonkamer en een provisiekast in de gang van de woning. De brandstof moest in een bijgebouwd hok of op zolder bewaard worden en als de grootte van het gezin zoodanig was, dat twee bedden de leden er van niet een behoorlijke legerstede konden waarborgen, dan mochten de meerdere bewoners met een ladder op den bescheiden zolder kruipen en zich daar voor den nacht installeren. Privaten waren er in of naast de woningen niet. Wel stonden hier en daar een rijtje privaten naast elkaar, met ongescheiden afdelingen en zonder deuren, zoodat de gebruikers genoeglijk een buurpraatje konden houden. De mensen waren vaak met hun kroost verlegen, elke ontspanningsmogelijkheid ontbrak. De kinderen zwierven bij de werven of scharrelden in andere hoeken van het dorp rond.

Er was veel ruzie onder de bureu, er werd gescholden en gevochten soms, zoodat er van een behoorlijke huisvesting niet gesproken kon worden. De woningen, van een halfsteensmuur opgetrokken, werden niet goed onderhouden en door sommige a-sociale gezinnen op een ellendige wijze bewoond en dus op een even ellendige wijze toetakeld” (Bron: “Rond Veenborg en Hooghout” J.J. Smedes pag. 75 e.v.).

Ook is ons de volgende kreet ter ore gekomen: *“Koeienstallen, neen! Woningen! Goed genoeg voor mijnheer Koning zijn loonslaven”*.

Het is een veronderstelling, dat deze uiting van onvrede een politieke achtergrond had en misschien te maken had met de slechte woonomstandigheden in “Koning’s krimp”, maar zeker is dit niet. Opmerkelijk is het feit, dat de krimpen, laantjes, enz. in de volksmond eigen namen kregen. Voorbeelden zijn: Konings Gang, Rudings Krimp, Vredenrustlaantje of Spakmanslaan, terwijl ze officieel behoorden tot de Foxhamster Hoofdweg, Verlengde Hoofdstraat of Hoofdstraat.

Het Sappemeester badhuis Tulp 1934-1964

Teade Smedes

Elke woning is tegenwoordig voorzien van een badkamer. In de eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog en daarvoor is dat zeker niet het geval. Voor de huidige generaties is het moeilijk voor te stellen, dat de woningen toen niet over een douche beschikten. Uit hygiënische overwegingen beginnen aan het begin van de twintigste eeuw verschillende gemeenten openbare badhuizen in te richten, vaak gecombineerd met zweminrichtingen. Hoewel Hoogezand de beschikking kreeg over een bad- en zweminrichting bij het Foxholstermeer (1922) en in Sappemeer door de zwemvereniging NERO een bad werd geopend (1924), was er in beide plaatsen aanvankelijk geen badhuis¹. In 1934 verandert dit en wordt door de heer A.H. Tulp aan de Borgercompagniestraat in Sappemeer een particulier badhuis geopend, voorzien van badkuipen en douches met warm en koud water. Een dergelijk initiatief kan niet onbesproken blijven.

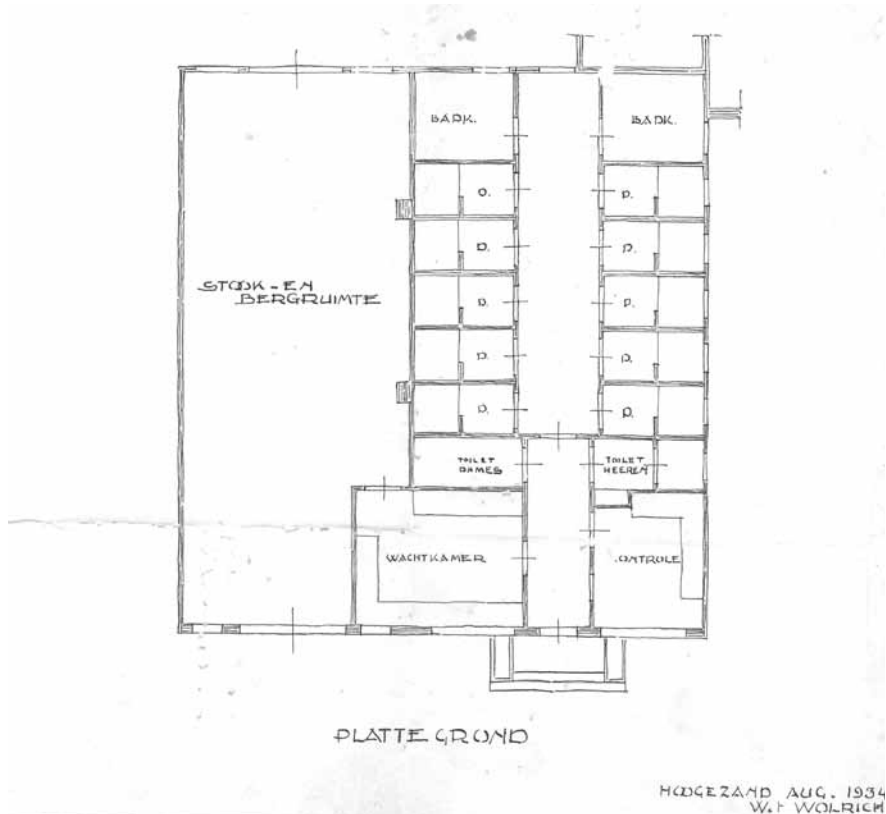
*Het Badhuis aan de Borgercompagniestraat, omstreeks 1949.
Bron: Gemeentearchief Hoogezand-Sappemeer.*

Initiatief en opening

Terwijl de invloed van de economische crisis van de jaren dertig van de vorige eeuw sterk merkbaar is, blijft het jonge stel Tulp-Leuning niet bij de pakken neer zitten. Beiden komen uit een gezin van kleine zelfstandigen. Albert Tulp is de zoon van de Hoogezandster smid Izaäk Tulp en Egberdina Leuning de dochter van de Sappemeester bakker Pieter Leuning. Nadat een poging om een bioscoop in Appingedam te starten was mislukt, rijpte het idee om een badhuis op te richten. In Winschoten was het gemeentelijke badhuis bezocht. Zoiets moet ook in Hoogezand-Sappemeer mogelijk zijn. Binnen de bebouwde kom mag het echter niet. Het was ongepast om zich midden in het dorp onder iemand anders zijn dak uit te kleden.

Door de aankoop van smederij Mulder aan de Borgercompagniesterstaat werd dit bezwaar ondervangen.²

Plattegrond van het badhuis.
Bron: Archief familie Tulp.

Op 25 juli 1934 wordt door Burgemeester en Wethouders van Sappemeer aan Albert Tulp vergunning gegeven voor de verbouw van de voormalige smederij. Het bestek en de bijbehorende tekeningen zijn door, de pas als bouwkundige afgestudeerde neef, W.H. Wolrich vervaardigd. Voor 1 oktober 1934 zou de verbouwing afgerond moeten zijn. Het timmerwerk wordt door het Sappemeester bouwbedrijf Plukker verzorgd. Voor de uitvoering van het metselwerk en de storting van de betonvloer tekent de firma Mandema uit Zuidbroek. Uiteindelijk wordt het badhuis op zaterdagmiddag 10 november 1934 door burgemeester Jonkeren en de bekende Groninger arts de heer Bekenkamp van de gezondheidsdienst geopend. Vanaf die tijd kunnen de inwoners van Sappemeer en omgeving een lekkere warme douche nemen.

De bezoekers van het badhuis hebben de beschikking over tien douches en twee badkuipen.³ Bij binnenkomst kan men bij het loket een kaartje kopen van 25 cent voor een douche van 20 minuten of van 35 cent voor een douche van een half uur.

De prijs voor het nemen van een bad is iets hoger. Tegelijkertijd kan er een handdoek worden gehuurd en een stukje zeep gekocht.⁴

De eerste jaren

Na de opening wordt niet voldaan aan de hooggespannen verwachtingen. Het aantal klanten van het badhuis valt tegen. Toch weet het echtpaar Tulp het hoofd boven water te houden. Door de verhuur van de voormalige toonzalen aan de firma Mulder als stalling voor auto's worden aanvullende inkomsten gegenereerd.⁵

Oorlog en wederopbouw

Gedurende de oorlog neemt het aantal bezoekers van het badhuis sterk toe. De burgers krijgen te maken met een brandstofgebrek, terwijl aan het badhuis nog steeds kolen worden toegewezen, zodat de ketel kan blijven branden en de klanten bediend kunnen blijven. Wel wordt het badhuis een aantal dagen per week door de Duitsers gevorderd. Hele compagnieën soldaten komen o.a. vanuit Gieten aangemarcheerd. De soldaten moeten zich in groepjes van drie binnen 10 minuten in één badcel wassen. Intussen staat er al weer een nieuwe groep naakte militairen in de gang te wachten, terwijl hun geweren met een wachtmeester erbij voor het badhuis tegen de muur staan. Ook is het voorgekomen, dat dwangarbeiders, die tijdens razzia's zijn opgepakt, tijdens hun reis naar Duitsland, zich in het badhuis moeten wassen.

Na de oorlog moeten de extra inkomsten, die door de grote drukte tijdens de bezetting zijn verdiend aan de regering worden afgedragen. Na de bevrijding blijven de bezoekers in groten getale naar het badhuis komen en beleeft het badhuis een korte bloeiperiode. De douches zijn goed bezet en de wachtkamer is meestal druk bevolkt. Op een keer is het gebeurd, dat een werkgever een van zijn werknemers die erg stonk verplicht naar het badhuis heeft gestuurd. De werknemer die geacht werd zich te wassen liet de kraan wel lopen, maar ging niet onder de douche staan.

Het was een gezellige tijd temeer omdat er door de bezoekers tijdens het douchen luidkeels werd gezongen.⁶

Viering van het 12 1/2 jarig bestaan in 1947.
Bron: Het Nieuwsblad (7 mei 1947).

Neergang en sluiting

Vanaf de jaren vijftig loopt het aantal bezoekers van het badhuis terug. Oude huizen zonder douche worden afgebroken en in de nieuwbouw is standaard een douche aanwezig.

Bovendien wordt door de gemeente de bouw van douches in bestaande woningen door middel van een subsidie gestimuleerd.

Op 13 april 1964 schrijft de heer Tulp – inmiddels 62 jaar oud – een brief aan het gemeentebestuur van Hoogezand-Sappemeer waarin hij de sluiting van het badhuis met de volgende woorden aankondigt: “Alhoewel het nog steeds voor een bepaald aantal mensen in de behoefte voorziet, is het bezoek in hoofdzaak door de nieuwbouw zo ontzettend teruggelopen, dat wij genoodzaakt zijn het badhuis thans per 1 mei te sluiten”.⁷

Daarmee komt er na dertig jaar een einde aan het nemen van baden in het particuliere badhuis van de familie Tulp.

Inmiddels is zoon Jack met het garagebedrijf Tulp begonnen. Aanvankelijk in de oude toonzalen achter het badhuis. Na sluiting wordt ook het badhuis bij dit garagebedrijf getrokken. Zo langzamerhand zijn nog maar weinig mensen op de hoogte van het feit, dat in de huidige garage Tulp eens een badhuis gevestigd is geweest.

Noten

1. Bad- en Zweminrichting: Gemeentearchief Hoogezand-Sappemeer (GAHS), Archief Hoogezand 1798-1930, inv. nr. 127 (Raadsnotulen 12 mei 1922, no 4h). NERO: K.J. Vos, Hoogezand en Sappemeer in de voorbije eeuw (Hoogezand-Sappemeer 1999) 56. Vgl.: P. Brood e.a., 375 jaar Hoogezand en Sappemeer (Bedum 2003) 199-200.
2. Gebaseerd op interviews met de familie Tulp, Kortholt en Jonker, gehouden in 2003-2004. Vgl.: P. Brood e.a., 375 jaar Hoogezand-Sappemeer, 199-200.
3. GAHS, Archief BWO, dossier nr. 021. GAHS, Archief Sappemeer 1930-1949, inv. nr. 7 (vergadering B&W 25 juli 1934 en 10 november 1934) en inv. nr.14 (gemeenteverslag over 1934). Zie ook: Archief familie Tulp (tekeningen e.d.).
4. Zie noot nr. 2.
5. Idem.
6. Idem
7. GAHS, Archief Hoogezand-Sappemeer 1949-1985, inv. nr. 2659.

Armenzorg 2

Frens Jonker

1. Armenwet van 1854

In 1854 werd een armenwet aangenomen, waarin de armenzorg werd overgelaten aan lokale kerkelijke en particuliere instellingen, het zo genaamde particuliere initiatief. De gemeentelijke armenzorg, via de burgerlijke armbesturen zou slechts “politiezorg” mogen zijn; het ging om de algemene veiligheid en de orde. Behoeftigen zouden in geval van honger kunnen gaan stelen of in het ergste geval in opstand kunnen komen. Het gaat hier eigenlijk om een voorzorgsmiddel.

De gemeentelijke armenzorg bleef zo lang mogelijk uit zicht. Uitsluitend wanneer de kerkelijke of particuliere instellingen niet in staat waren hulp te verlenen, mocht een beroep worden gedaan op het burgerlijk armbestuur.

Conflicten tussen gemeenten werden veroorzaakt door het “domicilie van onderstand.”

Een bedeelde werd geholpen in de gemeente, waarin hij woonde. En die gemeente had het recht het geld te verhalen op de gemeente waar de bedeelde was geboren.*1

Een voorbeeld: in 1860 ontstond een conflict tussen Sappemeer en Wildervank over de verleende steun aan bedeelde Abraham van der Zijl. Een arts uit Wildervank had hem behandeld en Van der Zijl was geboren in Sappemeer. De gemeente Sappemeer maakte bezwaar tegen het bedrag, omdat een arts in Sappemeer zestig cent minder voor dezelfde behandeling vroeg. Het conflict liep zo hoog op, dat Gedeputeerde Staten als bemiddelaar moesten optreden. Uiteindelijk verminderde Wildervank de declaratie.*2

Sappemeer besloot op 27 september 1858 de gemeente Oudekerk aan den IJssel juridisch te vervolgen om zo terugbetaling van verpleging van Eildert Eijlders af te dwingen.*3

In het jaar, waarin de armenwet was aangenomen werd in de stad Groningen het eerste “armencongres” gehouden.

Daarbij kwamen de volgende oorzaken van armoede aan de orde:

- a. gebrek aan matigheid en gebruik van sterke drank
- b. gebrek aan voorzichtigheid bij het aangaan van huwelijken door minvermogenden
- c. gebrek aan spaarzaamheid in de zomer ('s winters waren de lonen lager)
- d. gebrek aan werk, hetzij door of zonder eigen schuld.

De congresleden zagen ook oplossingen:

Ad a- ge- en misbruik van sterke drank zoveel mogelijk tegengaan door werkgevers en armenbesturen, verder moet de regering hogere belasting heffen op gedestilleerd en lagere op bier

Ad b- kosteloze huwelijksvoltrekking afschaffen, kerkelijke en burgerlijke armbesturen moeten bedeling aan jong gehuwden bemoeilijken.

Ad c- meergegoeden moeten de mindergegoeden van het nut van sparen overtuigen.
Ad d- werkverschaffing voor volwassenen en beter vakonderwijs voor de jeugd door particulieren zonder gemeentesubsidie.

De aangedragen oplossingen moesten leiden tot een betere moraal. Toen een congresganger sprak over te lage arbeidslonen, werd hij in de hoek gezet! Gebrek zou juist een aansporing moeten zijn tot werken, gebrek was dus niet uitsluitend een kwaad, het was een behoefte voor de mens.

“Iemand, die klaagt over onvoldoende werkloon, klaagt dat hij niet meer ontvangt dan hij geeft; zijn werk is gebrekkig, daardoor is zijn loon onvoldoende”.*4

2. Toestand in Sappemeer

Al voor de invoering van de armenwet van 1854 werd het gemeentebestuur van Sappemeer opgeroepen door Gedeputeerde Staten om maatregelen te nemen n.a.v. de te verwachten armoede (circulaire van 27 september 1830).

Een commissie moest nagaan of er werk te vinden was gedurende de winter. Uiteindelijk besloot men om 4 dagwerken lange turf “op te doen en op te slaan” in de schuur van H.G Kremer. Er werd nog gewacht met het opkopen van levensmiddelen. Verder werd overgegaan tot het “opnemen en arresteren der burgerlijke armen”. In de begroting van de gemeente voor 1831 werd een bedrag uitgetrokken van 8147 gulden en 20 cent.*5

De jaren veertig van de 19e eeuw waren zwaar voor de armen in de Veenkoloniën. Grote groepen bedelaars trokken door de provincie. De aardappelziekte van 1845 was mede oorzaak van de ellende van het volk. In het jaar 1847 kwam het in de stad Groningen tot gewelddadigheden.*6

In de gemeenteraadsvergadering van 26 oktober 1855 werd melding gemaakt van het burgerlijk armbestuur. Het aantal leden was drie, aangesteld door de raad voor drie jaar. (N.B. niet lang daarna werd het aantal leden uitgebreid tot vijf)

Het armbestuur moest erop toezien, dat de bedeeden zich netjes gedroegen, geen misbruik maakten van sterke drank. De kinderen moesten naar school en altijd moest de zedelijkheid in acht worden genomen. Het armbestuur stelde zelf de hoogte van de bedeling vast.

In 1858 kwamen het armbestuur en dokter Jacobs overéén, dat alle bedeelde zieken door hem behandeld zouden worden. De arts ontving daarvoor een bedrag van honderdvijfentwintig gulden. *7

In 1853 werd in Sappemeer 12% van de mensen bedeed. De kerkelijke arbesturen namen 355 armen onder hun hoede, de gemeente bedeede 59 personen. Verder gaf de gemeente subsidie aan de lutherse diaconie. In totaal draaide de gemeente op voor 16% van de totale kosten.

De diaconieën (doopsgezinde, hervormde, lutherse en katholieke armbestuur) kregen in hoofdzaak hun geld binnen via collectes, giften en legaten. In een aantal gevallen bezat de diaconie ook huizen en/of land. De opbrengst werd dan voor de armenzorg bestemd.

Zo bezat de diaconie van Kiel-Windeweer in 1846 zeven percelen bouwland met een woonhuis. Het katholieke arbestuur bezat midden 19e eeuw 65,38 are bouwland te Kleine Meer.

Foto diaconie archief.

Kwam een alleenstaande bedeelde te overlijden, dan werd de opbrengst van de inboedel overgedragen aan de diaconie *8

3. De armenzorg der Israëlieten

De armenzorg der Israëlieten in Hoogezand-Sappemeer e.o. was een verhaal apart. Er bestond namelijk maar één joodse gemeente, die van Hoogezand. De leden waren evenwel verdeeld over verschillende burgerlijke gemeenten.

Bekend was, dat het overgrote deel der Israëlieten onder eenvoudige omstandigheden leefden. Rijke joden waren er maar heel weinig, van hen werd 1-2.5% aangeslagen voor de gemeentelijke belastingen.

Het joods armbestuur moest in eerste instantie hun armen bedelen, vaak in de vorm van turf, paasbrood of kleding. Als het armbestuur niet in staat was haar taak uit te voeren, werd subsidie gevraagd bij de gemeente Hoogezand. Zo ontving het joodse armbestuur in 1835 een subsidie van 100 gulden. Was het evenwel logisch dat de gemeente Hoogezand ook betaalde voor joden uit bijvoorbeeld Zuidbroek? De gemeente Hoogezand stelde voor om de schade te verdelen; Sappemeer 16 gulden, Slochteren 24 gulden, Noordbroek 10 gulden en 50 cent, Zuidbroek 9 gulden en 50 cent en Hoogezand 32 gulden.

In 1846 klaagde de burgemeester van Hoogezand dat het joods armbestuur te royaal was... "uit hoofde het niet mogelijk was aan hunne buitensporige aanvragen gehoor te geven"... Zo vond men dat het onterecht was dat Israël de Beer (dec.1845) terwijl hij al van het armbestuur een vrij huis met gratis turf kreeg nu ook nog geld wilde voor het onderhoud van zijn gezin (9 kinderen). De gemeente Hoogezand zou voor de kosten moeten opdraaien, omdat het joods armbestuur geen geld meer had.

Ook bij het provinciaal bestuur werd geklaagd over de hoge eisen der Israëlieten in vergelijking met andere kerkelijke gezindten. Zo konden de luthersen toe met 24 gulden, terwijl de joden 50 gulden kregen en dan ook nog klaagden.

Om betere controle op de joodse armenzorg te krijgen, nam de gemeene de hele armenzorg van het joods armbestuur over (rond 1869). Er bestond namelijk het vermoeden dat er binnen de joodse gemeente fraude werd gepleegd met geld voor de armenzorg. Die argwaan klinkt ook door in de uitspraak: "niet zelden is de waarlijk armoedige eergierig en schroomvallig, doch de luiaard stout en onbeschoft" *9

4. Nieuwe standpunten

Omstreeks 1870 veranderde het standpunt t.a.v. armenzorg. De "sociale questie" kreeg aandacht. Het socialisme kwam op, het eerst in Amsterdam. De confessionelen bleven nog lange tijd bij hun oude standpunt, de opvatting dat armoede gezien moest worden als een straf van God. Berusting was de belangrijkste deugd.

De armenwet van 1870 wijzigde het probleem van domicilie van onderstand. Waar men woonde diende men bedeling aan te vragen.

Gedurende de jaren zeventig werd een bescheiden begin gemaakt met sociale wetgeving.

In 1874 kwam het kindernetje van Van Houten. De wet verbood het in dienst hebben van kinderen beneden de 12 jaar (behalve wanneer het ging om huishoudelijke taken en werk op het land). Het kindernetje werkte slecht, vanwege de gebrekkige controle.

Ondanks dat kwam er meer leven in de brouwerij. Er werden enquêtes gehouden met de bedoeling de werk- en woontoestanden te onderzoeken.

In de verslagen van de gemeente Sappemeer wordt in de jaren 1873-74 met name de misbruik van sterke drank als één der oorzaken van de armoede genoemd. Op een bevolking van 4597 inwoners werden 60.000-70.000 liter drank genuttigd. Bij misbruik van sterke drank werd geen bedeling verstrekt.

Het Nut kwam in 1894/95 met drie rapporten over werkloosheid, ziekenfondsen en armenzorg. In deze rapporten werd armoede gezien als toestand van maatschappelijk en zedelijk verval.

Armenzorg diende te streven naar voorkoming van armoede langs de weg van renteloze voorschotten, werkverschaffing en coöperatieve verenigingen. Leverde dit niets op, dan moest gestreefd worden naar verheffing der armen via het inrichten van werkhuizen per gemeente. Samenwerking tussen diverse gemeentelijke armenbesturen en een betere registratie zou tot betere resultaten leiden. Echt nieuw was dat men verwaarloosde kinderen en kinderen die aangezet werden tot bedelarij uit de ouderlijke macht zetten. *10

Meer en meer kwam men tot de conclusie, dat er iets gebeuren moest. De gereformeerden wilden hun armenzorg intensiveren en verder streven naar harmonie tussen kapitaal en arbeid. Ook de rooms-katholieken waren voor harmonie, maar dan wel via de corporatieve gedachte. Socialisten streefden naar betere sociale omstandigheden, maar men moest weinig hebben van armenzorg. Liberalen en het Nut waren niet geheel tegen staatsinvloed, maar het particulier initiatief stond voorop. De confessionelen kenden aan de staat nauwelijks invloed toe. Ze zagen de armoede nog steeds als een zonde.

5. Toenemende spanning door verslechterde omstandigheden

Gedurende de jaren 1883-1887 was er sprake van een conjunctuurdaling. De werkloosheid steeg, de armoede werd groter en de sociale spanningen namen toe. Militante socialisten kraaiden oproer.

Progressieve liberalen (Liberale Unie, 1886) kwamen met een brochure getiteld: “Inleiding tot de behandeling van eenige vraagstukken van sociale wetgeving”. Verlichte werkgevers als Stork en Van Marken, alsmede Heldt (1e voorzitter van de Algemene Nederlandse Werkliedenverbond) steunden de Unie met advies.* 11

Uitgangspunten van de liberalen waren: dat het lot van de mensen voor een groot deel af hing van hun geestkracht, werkzaamheid, overleg en matigheid. Hiernaast had ook de staat een taak en wel in de vorm van staatszorg via gebiedende of regelende rechtsvoorschriften. Verder moest het kindernetje van Van Houten herzien worden, er moest meer ondersteuning komen van de staat via het vakonderwijs, via oprichting van arbeidskamers, via bestrijding van warenvervalsing, via zorg voor arbeiderswoningen met behulp van wijziging van de gemeentewet enz. enz.*12

Ook de bekende Multatuli deed een duit in het zakje. Deze schrijver was in deze regio geen onbekende. Regelmatig bezocht hij de provincie Groningen. Mansholt was één van zijn bewonderaars, evenals bijvoorbeeld K ter Laan.

Bekend is verder dat Multatuli geen blad voor de mond nam en met liefde heilige huisjes sloopte. In zijn Idee 451 trekt hij ten strijde tegen de “ellende des volks”. Multatuli was van mening, dat de overheid voor het volk moest opkomen. Zonodig moet er een “vleeschpartij” worden opgericht. “’t Ware te wensen- zonder scherts, ik spreek in treurige ernst- dat er in de kamer een vleeschpartij opstond. Hierin lag misschien een behoedmiddel tegen “opstaan” ener andere partij, en buiten de Kamer ditmaal. Ener partij die – god-bewaar-ons – later in de geschiedenis de naam zal dragen van kaas en broodvolk... Er is een goddelijk recht. Dat is het recht des Volks om brood te eisen voor arbeid. Het recht om niet te ster- ven van honger...” *13

Op 21 februari 1880 spreekt Multatuli in Hoogezand in Hotel Roelfsema. Op 8 maart 1881 in Hotel Struvé. In de Provinciale Groninger lezen we: “was hij (M.) in Groningen ontstemd over het rumoer van ‘t open en dichtslaan der deuren, hier had hij een woord van dank voor de uitstekende ontvangst en uitnemende behandeling, zowel als voor de welwillende aandacht van zijn talrijk gehoor.*14

De agglomeratie Hoogezand-Sappemeer kende in de laatste jaren van de negentiende eeuw tegen de 15000 inwoners. In Hoogezand bevonden zich de meeste fabrieken en in die gemeente woonden doorgaans ook de werkgevers. Sappemeer huisvestte de meeste losse arbeiders en fabrieksarbeiders.

Hoogezand was de grootste en rijkste gemeente met ongeveer 10.000 inwoners.

W.A. Scholten, de multinational was in beide gemeenten de grootste werkgever. In Hoogezand stond een aardappelmeelfabriek (Foxhol) en een aardappelstroopfabriek van hem, die toen zo'n 100 arbeiders werk boden. Andere bedrijven waren de strokartonfabriek van Hooites Beukema met 140 arbeiders en de machinefabriek en scheepswerf van Edske Smid, die 150 man aan het werk had. Verder zorgden een ijzergieterij en een aantal kleine bedrijfjes voor werk, verder werkten op de scheepswerven zo'n 300 mensen. In Sappemeer stonden naast kleine bedrijven ook de strokartonfabriek van W.A. Scholten met 100 werknemers.*15

Vanaf 1880 werd in beide gemeenten de werkverschaffing ter hand genomen. Er werden kei-klopperijen opgezet, waarin werkloze arbeiders noodgedwongen de flinten voor een kleine vergoeding tot grind klopten voor de wegen.

“Het bedelen langs de deuren hield daarna geheel op”, verzuchtte de gemeenteraad van Sappemeer.

De werkverschaffing was dus nodig vanwege de conjunctuur crisis. 's Winters werden arbeiders ontslagen bij koud weer als het water in de kanalen bevroren was.

De armen klopten dan aan bij de gemeente voor onderstand. Aan de kinderen werd soep verstrekt, gezinnen kregen levensmiddelen en turf uitgereikt. In Sappemeer opende het Nut in 1888 een klompenmakerij voor “goedgezinde” arbeiders. Het bedrag dat de gemeente Sappemeer uitgaf voor armenzorg steeg naar 5450 gulden over de jaren 1887-1893 op een gemeentelijke begroting van 38000 gulden. *16

Veel gemeenten stichtten in de jaren negentig werkhuisen. Op 16 december 1893 was dit een feit voor Sappemeer.

In 1895 woonden in het werkhuis 22 kinderen in de leeftijd variërend van 2 tot 15 jaar en 29 bewoners ouder dan 15. Kinderen gingen in uniform naar school. In het jaar 1900 was het aantal personen in het werkhuis gestegen tot 78.

Het succes van het werkhuis bestond hierin, dat men een combinatie had gevonden van huisvesting en werkverschaffing. De charitatieve armenzorg werd omgebogen naar een actiever beleid van heropvoeding, scholing en arbeidsvreugde. Hoogezand stichtte in 1901 een burgerlijk armhuis *17

In het gemeentearchief vond ik een instructie voor “het hoofd en zijne vrouw” in het armen- en werkhuis te Sappemeer (1895)

Artikel I: Aan het hoofd staat een paar echtelieden zonder bij hen inwonende kinderen.

Artikel II: Het hoofd plus zijn vrouw gaan de armen voor in godsdienstigheid en zedelijkheid. Zij dragen er zorg voor dat in het armen- en werkhuis steeds orde, zedelijkheid en vlijtige werkzaamheid onder de verpleegden heersen. En zij waken ervoor dat er door de verpleegden geen sterke drank wordt gebruikt

Artikel IV: Het hoofd en zijn vrouw zijn volledig verantwoording verschuldigd aan het bestuur. Ze mogen niet zelf geld uitgeven of bestellingen doen zonder schriftelijke bevestiging van het bestuur. In bijzondere gevallen kan de voorzitter van het bestuur die in zijn eentje verstrekken.

Artikel VI: Alles moet netjes worden gehouden en de schoorsteen moet twee keer per jaar geveegd worden

Artikel VII: De kinderen moeten naar school, naar godsdienstonderwijs en zo mogelijk naar de kerk.

Artikel VIII: De verpleegden moeten zich wassen, handen en gezicht moeten schoon zijn. Het hoofd of zijn vrouw zijn aanwezig bij de “wekelijkse reiniging”. Ook bij de reiniging van iedere nieuwe arme.

Artikel XII: Op een lijst moet worden aangegeven wat er gegeten wordt. Het bestuur zorgt voor de producten.

Artikel XIII: Het hoofd en zijn vrouw mogen niet samen het werkhuis verlaten.

Artikel XXI: Soms werken verpleegden buitenshuis, 30% mogen ze zelf houden, waarvan weer 15% ten goede komt aan gezamenlijke verplichtingen.

Artikel XXIV: Behalve inwoning, brandstoffen, licht en etenswaren krijgen het hoofd en zijn vrouw gratis geneeskundige behandeling. Verder verdienen ze jaarlijks 275 gulden, in 4 keer betaald (eerste tien dagen van de maanden januari, april, juli en oktober)

Artikel XXV: Benoeming van hoofd en vrouw vindt plaats door de Raad.

Door het armenbestuur werd verder dus nog geld uitgekeerd. In 1894 kregen 110 inwoners bedeling. De bedragen varieerden van 0.50 cent tot 3 gulden per week. Wanneer de economie aantrekt in 1895, vermindert het aantal uitkeringen

Het is heel moeilijk aan te geven hoe groot de armoede precies was, conjunctuurschommelingen beïnvloedden het inkomen van gezinnen in erge mate.

De ideeën over armoede veranderden tot 1870 weinig of niets. Eigen schuld was de meest gehoorde kreet. Toen de “sociale kwestie” een plaats kreeg in de Nederlandse politiek veranderde de gemeentelijk aanpak, meer efficiëntie, armenzorg meer gericht op de verheffing van het arme volk.

De kerkelijk armenzorg bleef nog lang volharden in de oude aanpak van bedeling.

De nieuwe armenwet van 1912 borduurde voort op de principes van de wet van 1854. De lokale structuur van armenzorg werd gehandhaafd, samenwerking op lokaal niveau tussen armenraden werd mogelijk gemaakt. De kerkelijke en particuliere instellingen hielden voorrang. Armenzorg bleef zo voornamelijk een vorm van liefdadigheid. De burgerlijke armenbesturen kregen meer armslag. Aarzelend kon men daar meer inspringen op de gewijzigde kijk op armoede. Armenzorg werd bij hen meer een vorm van sociale politiek.

In het derde en laatste artikel maak ik een sprong naar het heden om aandacht te schenken aan de Voedselbank als “Centrum voor armoede”.

Op de achtergrond van deze foto, genomen in 1951, is het armenhuis – dat toen die functie al verloren had – van Sappemeer zichtbaar. Het diaconiehuis bevond zich aan de oostzijde van de Heerenstraat, waar thans het nieuwe Winschoterdiep is gelegen. De opname werd gemaakt ter gelegenheid van het veertigjarig dienstverband van Jan Eisses (links op de voorgrond) bij W.A. Scholten Aardappelmeelfabrieken te Foxhol. De heer Eisses werd verrast met een geit, zijn echtgenote, staand naast hem, met een kamerplant.

Noten:

1. Van Loon, "Den arme gegeven...." pag. 58
2. Boon en Lettinck, De joodse gemeenschappen in Hoogezand-Sappemeer, Slochteren, Noord- en Zuidbroek 1724-1950, pag.70
3. Paul Brood e.a. 375 jaar Hoogezand en Sappemeer, pag.141
4. Van Loon, "Den arme gegeven...." pag. 71
5. Circulaire Gedeputeerde Staten van 27 september 1830, G.A.HS.
6. Hillenga, 400 jaar ziek en ellendig, pag. 256
7. Verslag gemeenteraadsvergadering Sappemeer van 26 oktober 1855, G.A. HS
8. Paul Brood e.a. 375 jaar Hoogezand en Sappemeer, pag. 141
9. Boon en Lettinck, De joodse gemeenschappen in Hoogezand-Sappemeer, Slochteren, Noord- en Zuidbroek 1724-1950, pag. 67-68
10. Van Loon, "Den arme gegeven".... Pag. 76
11. Taal, Liberalen en Radicalen in Nederland, 1872-1901, pag. 118
12. idem, pag. 119-120
13. Multatuli, Ideeën, tweede bundel, pag. 116
14. Houkes en Hoekman, Multatuli in Groningen, pag. 95-98
15. Jannes Houkes, Travailleur. Een politieke biografie van de Groninger anarchist Tjerk Luitjes 18884-1910, pag. 20
16. idem, pag 20-21
17. Paul Brood e.a. 375 jaar Hoogezand en Sappemeer, pag. 141-144

Literatuur en Bronnen.

Bronnen; Gemeente Archief Hoogezand-Sappemeer.

Literatuur:

- E.P. Boon, J.J. Lettinck.: De joodse gemeenschappen in Hoogezand-Sappemeer, Slochteren, Noord- en Zuidbroek 1724-1950. Groningen, 2001.
- Paul Brood, Martin Hillenga en Harm van der Veen (red.), 375 jaar Hoogezand en Sappemeer, Bedum, 2003.
- Martin Hillenga, 400 jaar ziek en ellendig, in Ach lieve Tijd, 400 jaar Veenkoloniën, Zwolle, z.j.
- Jannes Houkes, Travailleur. Een politieke biografie van de Groninger anarchist Tjerk Luitjes 1884-1910, Groningen, 1985.
- J. Houkes, P.J. Hoekman e.a. Multatuli en Groningen. Zijn lezingen in Stad en Lande en zijn invloed op maatschappij-hervormers, met ongepubliceerde documenten, Groningen/Veendam, 1987.
- L. Frank van Loon, "Den arme gegeven".... Een beschrijving van armoede, armenzorg en sociale zekerheid in Nederland 1784-1965, Meppel/Amsterdam, 1984.
- Multatuli, Ideeën, Tweede Bundel, 1985.
- G. Taal, Liberalen en Radicalen in Nederland, 1872-1901, Den Haag, 1980.

De introductie van een nieuwe rubriek: de klassenfoto!

Okkie Smit

Geregeld kwam ik haar tegen, “juf Verver”. Lange tijd niet geweten dat zij eigenlijk mevrouw Dekker heet. En pas recentelijk ben ik er achter gekomen dat zij in de tien jaren die wij in onze huidige woning wonen, al die tijd in een huis vlak achter het onze woonde... Voor mij was zij vanaf mijn prille jeugd “juf Verver”, de leidster van kleuterschool “De Klimroos” in Sappemeer. “Mijn juf” was echter juf Kuipers...

Altijd groetten wij elkaar vriendelijk, maar we spraken elkaar nooit. Tot enkele maanden geleden, toen ik bezig was met de voorbereidingen voor de vorige Pluustergoud. Mevrouw Dekker kwam bij mij aan de deur met het verzoek om een foto op te nemen waarop haar vader te zien is (zie pag. 12 Pluustergoud nr. 25).

Eenmaal met elkaar in gesprek hebben we heel wat gezamenlijke kennissen de revue laten passeren. En juf Verver vertelde me dat ze nog een hele serie klassenfoto's heeft van die kleuterschool aan de Parkstraat. Voor de redactie aanleiding om een nieuwe rubriek te starten: de klassenfoto. Vanaf dit nummer zullen we telkens zo'n klassenfoto opnemen. Voor zover we de namen van de leerlingen weten zullen we die vermelden. Misschien herkent u zichzelf als kleuter of uw huidige buurvrouw of de politieagent uit uw woonplaats... We hebben juf Verver gevraagd telkens ook enkele herinneringen aan die specifieke klas te vermelden. Hierbij vindt u een eerste, uitvoerige bijdrage van haar en een klassenfoto uit 1957.

Uw medewerking wordt op prijs gesteld!

Herkent u een persoon op de foto die met een vraagteken is aangeduid, geef dan de naam door aan mevrouw Lien Dekker-Verver, telefoon: 0598-394026. En bent u in het bezit van klassenfoto's van scholen uit Hoogezand-Sappemeer en omgeving? Laat het de redactie weten! Ook die foto's plaatsen we graag met vermelding van de namen in Pluustergoud.

Herinneringen aan kleuterschool “de Klimroos” aan de Parkstraat in Sappemeer, waar ik van augustus 1953 tot november 1963 werkte. (Deel 1)

Lien Dekker-Verver

De oude school was eigendom van het “Nut” en werd in 1953 gerenoveerd. Het betrof toen een tweeklassige school met buiten een overdekte zandbak. Ervoor in de plaats kwam een drie klassige school. Twee lokalen en haaks daarop een speellokaal. Tevens was er een berging voor het buitenspeelgoed, zoals karren, kruiwagens en dergelijke. In augustus 1953 werd ik benoemd tot leidster aan deze school. Bij mijn aantreden was Jantje Blijham het hoofd van de school. In de 10 jaar dat ik aan de school verbonden was, had ik de volgende collega's: Jantje Blijham, Frouwke Wichers, Anneke Kuipers, Sanny (Zwaantje) v.d. Hoek, Margriet Bosboom, Thea Meijer en Wil van Teerns.

Het gebouw was nieuw, maar de inventaris was niet vernieuwd, wegens gebrek aan financiën. De stoeltjes en tafeltjes waren zeer solide. In de rugleuning van de stoeltjes was een driehoekje uitgespaard om de stoel aan op te tillen. Echter een kinderhandje paste er ook maar net door en het gebeurde wel eens dat zo'n handje er moeilijk weer uit kon!

Per 1 november 1953 werd de school overgedragen aan de gemeente Hoogezand-Sappemeer. Wij kwamen toen in gemeentedienst, maar ook de schoolgrens werd toen van kracht. De grens was het oude Winschoterdiep. De kinderen, wonende ten zuiden van het kanaal (o.a. Jan Pekelder) moesten naar Kleinemeer (nu Vosholen).

Onze school werd goed bezocht, we hadden 40 kinderen in de klas, het maximale aantal. Na een aantal jaren werd er een derde klas gevormd. Het speellokaal werd een “wissellokaal”. De nieuwe leidster was Frouwke Wichers. Na haar vertrek kwam in 1959 Anneke Kuipers. Vanaf die tijd heeft de school altijd drie klassen gehad.

We hadden een groot buiten terrein, een klein deel was betegeld, de rest bestond uit zand, een zandbak en een klimhuis. Langs het hek aan de straat stonden in een lange rij de stepjes (autopeds) geparkeerd. Veel kinderen die ver weg woonden werden gebracht en gehaald. Naast het speellokaal was een gebouwtje van het elektriciteitsbedrijf. Monteurs moesten hier af en toe werkzaamheden verrichten. Op een paar meter afstand was de zandbak. Deze werd zeker één keer per twee jaar van nieuw zand voorzien, aangezien er veel zand verdween. De monteurs merkten dat ook en leenden dan een schep om de toegangsdeur vrij te maken. Op het laatst was de grond zo verhoogd, dat er een keldertje is gemaakt met een klein stoepje.

Op zeker moment verzocht de gemeente de kleuterscholen een naam voor de scholen te bedenken. Het moest een bloemennaam zijn. Aan de oostmuur van de school stond een klimroos, dus de naam was voor ons snel gevonden.

Aan de feestdagen werd veel aandacht besteed. Na half oktober begonnen we met de lampions voor Sint Maarten. Vaak was dat veel prikwerk. Motiefjes uitprikken, de binnenkant met vliegerpapier beplakken. Een luciferdoosje fungeerde als kaarsenstander. Lampjes met batterijtjes kwamen later. Met ruim 35 kinderen in de klas had men dus veel lampions. Die werden op alle mogelijke plekken neergezet. In de lokalen hadden we gasgevelkachels. In het begin van de herfst kon de grootste kachel het lokaal verwarmen. Echter één keer was het op 11 november zo koud, dat de kleine kachel er bij aan moest. Op zeker moment werd het erg blauw in de klas. Het laat zich raden: de kaarsen in de lampions die op de kachel stonden gingen smelten... In allerijl zijn we aan het werk gegaan om nieuwe lampions te maken. Alle kinderen zetten er zich voor in zodat alles op tijd klaar was.

Het Sinterklaasfeest werd natuurlijk ook gevierd. In het gebied van de school werd met lijsten gecollecteerd. Enkele bedrijven doneerden ook altijd goed. De kinderen werd gevraagd een verlanglijstje te maken zodat ze kregen wat ze graag wilden hebben en zo voorkwamen wij sneue gezichtjes. Als alle lijstjes binnen waren, werden door ons lijsten gemaakt. Zoveel auto's, garages, poppen, serviesjes, wiegjes enz. We spraken met de heer Landman van "Geschenkenhuis Beerta" af wanneer we konden komen om het speelgoed uit te zoeken. Daarna naar de heer Bodewes van "Cabé" en dan voor enkele dingen zoals tasjes naar "winkeltje Kuipers".

Het feest werd op 5 december gevierd. We hadden sinds 1955 een vaste Sinterklaas, namelijk de heer Rommy Bijlstra. Een vaste Piet hadden we niet. Rom en zijn vrouw waren altijd zeer enthousiast. Hoeveel jaren hij de rol van Sint heeft vervuld, weet ik niet, maar nog vele jaren na mijn afscheid van de school. De kostuums werden door hen verzorgd. Het grimeren deden ze ook. Voor ons als leidsters een speciale situatie.

Rommy liep iets mank, maar camoufleerde dat door de staf te gebruiken. In de herfst, tijdens een uitstapje met een bus, kregen ze een ongeluk. Het goede been van Rom werd zeer ernstig verwond, de knie werd stijf. 's Avonds op straat oefende hij want hij wilde en zou Sinterklaas zijn! En het lukte! De kinderen merkten het niet eens. Hij was een voortreffelijke Sint.

Christientje zong eens een liedje voor hem:

Sinterklaas op het dak

Gooi wat lekker uit de zak

Gooi wat naar beneden

Dan ben ik te vreten.

Ik heb haar niet gecorrigeerd, vond het te leuk. In de beginjaren waren de moeders bij het feest aanwezig. Wij wilden het feest liever onder elkaar vieren en dat viel bij sommige moeders niet goed. Uiteindelijk werd het toch geaccepteerd...

KLASSENFOTO “DE KLIMROOS” 1957

Bovenste rij: Pieter Wildschut, ? , Gea Smit, Chris Koeneman, Jan Paul Koeneman, Grietha Schoonveld, Harma Brouwer, Lammert van Dijken, Hans Voorenkamp.

2^e rij: ? Menkema, Luppo Kort, Grietje (of Harma?) Meijer, Anneke Scheper, ?, ?, Thea Roek.

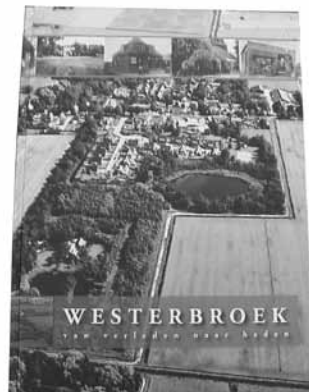
3^e rij: Ian Chrishow (?), Jan Hiddinga, Gerry Spijkerman, Bert Moesker, Freddy v.d. Haag, Paul Lubbinge (?), Jan Pranger.

Boekbespreking

Frens Jonker

Zaterdagmorgen 3 november jl. werd in Westerbroek onder grote belangstelling het boek van Jaap en Mien Westerdiep aangeboden aan Taede Smedes, archivaris van het gemeentearchief van Hoogezand-Sappemeer.

Titel: Westerbroek van verleden naar heden
Samengesteld door Jaap en Mien Westerdiep-Niemeyer
Leens, 2007 345 pagina's. Prijs 35 euro.

Dat de belangstelling voor geschiedenis groot is, bleek op die zaterdagmorgen in het Dorpshuis aan de Oudeweg. Die belangstelling is landelijk ook groot. Zaterdag 21 oktober jl. werd in Amsterdam de Nacht der Historie georganiseerd door het Historisch Nieuwsblad en de Volkskrant. Er werd een prijs uitgereikt bedoeld als stimulans voor het historisch boek. Het thema van de manifestatie was “wonen”. Een thema dat in Nederland, het land der huismussen, aanslaat. Mien en Jaap Westerdiep kozen ook voor dit thema.

Dat de belangstelling voor historie in onze provincie groot is blijkt bijvoorbeeld uit het groot aantal leden van de historische vereniging Hoogezand-Sappemeer: meer dan 300! Het noorden kent ook zijn historische dagen zoals de Dag der Veenkoloniale geschiedenis.

Jaap en Mien schreven een boek over Westerbroek, over de bewoners van Westerbroek. Van elk pand waarvan ze het bestaan konden achterhalen werd nagegaan, wie de eigenaren zijn geweest en wie de bewoners. Een heidens karwei, waarover ze zeven jaren hebben gedaan. Veel onderzoek op het archief. Daar hebben ze veel steun ondervonden van de archivariissen, met name van Taede Smedes. Het is dan ook geen wonder, dat hij als waarderling daarvoor het eerste exemplaar in ontvangst mocht nemen.

Westerbroek is een bijzonder dorp. Al in de prehistorie woonden er mensen. Vondsten van vuurplaatsen zijn het bewijs. Later vonden er verveningen en baggelarijen plaats. Oude dijken moesten de bewoners tegen het water beschermen. Die oude dijken werden wegen en zorgden voor de verbinding met omliggende dorpen en de stad Groningen. In de 19e eeuw was Westerbroek een “soort Haren”; een verblijfplaats van rijke stadgers. Die rijke stadgers bouwden er buitenplaatsen, omringd door bossen en parken.

Westerbroek is zelfs korte tijd een eigen gemeente geweest. Koning Lodewijk Napoleon, de broer van de grote Napoleon I stelde in 1808 Westerbroek aan als eigen gemeente. Tot die gemeente behoorden Kropswolde, Engelbert, Middelbert en Noorddijk. Wanneer in 1810 het Koninkrijk Holland van Lodewijk Napoleon ingelijfd wordt bij Frankrijk wordt de gemeente Westerbroek weer opgeheven. Westerbroek wordt gevoegd bij de gemeente Hoogezand. De bewoners van Westerbroek waren niet altijd blij met die “inlijving”. Er waren vaak conflicten, vooral als het ging om verharding van de oude wegen. In Westerbroek wilde men kunstwegen, Hoogezand vond dat de Westerbroeksters eerst zelf over de brug moesten komen met geld. Dat deden ze dan meestal ook.

Ook heeft Westerbroek een tijdje, van 1905-1932, een eigen station gehad. De houten wachtruimte is verplaatst naar het station Ulsda.

Wie van anekdotes houdt, komt ook aan zijn trekken. Er staan er een aantal in en die anekdotes maken het boek smeutiger. Leuk is het om het verhaal te lezen van de oude boom. Die oude boom was een verzamelplaats voor de jeugd en ouderen, die in alle rust hun verhalen kwijt konden. Die boom had een sociale functie. In heel veel andere dorpen overigens ook. Vlak bij die oude boom woonde opoe Bos, die er alles aan gelegen was die dorpsnieuwtjes gewaar te worden om ze de volgende dag in geuren en kleuren door te vertellen.

In het boek staat ook het verhaal van een “holbewoner” uit het recente verleden. “Zoere Job” en “Karro” brachten fleur aan het dorpsleven.

Het moet nogmaals gezegd worden dat het echtpaar Westerdiep een grote prestatie heeft geleverd. Het gaat om meer dan 400 panden, die ze beschreven hebben. De registratie is omstreeks 1820 begonnen en er werd in Westerbroek veel verhuisd. En omdat de schrijvers doorgingen tot de huidige tijd, kunt u nagaan om hoeveel families het ging.

Het is ook van groot historisch belang dat de bewoning van Westerbroek is vastgelegd. Wij raden iedereen uit Westerbroek aan dit boek te lezen.

Straatnamen vernoemd naar gevallen burgers uit de gemeente Hoogezand en Sappemeer tijdens de Tweede Wereldoorlog (deel 4 en slot)

Klaas G. Bos

“Sommernacht” aktie-1 april 1945

Tot aan het bittere einde bleven de Duitsers arrestaties verrichten en doodvonnissen uitspreken. De slachtoffers waren veelal door verraad op lijsten geplaatst door N.S.B.'ers die meenden te weten dat ze met de illegaliteit te maken hadden.

Twee slachtoffers kwamen uit Sappemeer:

Arent (“Arie”) Bosscher, 39 jaar (geboren 2 maart 1906) en Willem Berg, 47 jaar (geboren 3 mei 1896). Zij werden op 8 april 1945 in Norg gefusilleerd. Op 19 april werden ze herbegraven op 't kerkhof van de N.H.-kerk in Sappemeer.

In januari besloot de gemeenteraad van Sappemeer in het nieuwe Margrietpark een straat te vernoemen naar de voor onze vrijheid gevallen mensen; de Arie Bosscherstraat en de Willem Bergstraat.

Arie Bosscher had een bakkerij aan de Zuiderstraat, was getrouwd en had één dochter.

Willem Berg was geboren en getogen op de “Willemshoeve” in Borgercompagnie. Hij volgde zijn vader op en was dus boer. In de oorlog deed hij wat van hem verwacht werd. Hij bracht pamfletten rond, had onderduikers in huis, was bestuurslid van veel maatschappelijke en kerkelijke organisaties.

Dat zij in onze herinnering mogen voortleven.

Het drama Kiel-Windeweer 20 januari 1945

Het was op 20 januari 1945 bitter koud. Een fijne sneeuwstorm joeg bijna horizontaal over de Groninger Veenkolonie Kiel-Windeweer.

Op deze dag werden aan de Dorpskade Pieter Venema, 38 jaar; Henk Wiechers, 24 jaar; Wiebe van Alteren, 21 jaar en Feike van Alteren, 22 jaar, wegens verzetsactiviteiten door de S.D. gefusilleerd.

Pieter Venema, begraven op 't kerkhof in Kiel-Windeweer kreeg een ereplaats, vlak achter de kerk. Henk Wiechers werd alleen begraven en de broers Van Alderen kregen een gezamenlijk graf.

Na een aantal jaren werd Henk Wiechers overgebracht naar de Erebegraafplaats in Loenen. Na 52 jaar werden de gebroeders Van Alteren daar ook bijgezet.

Naarmate de oorlog voor de Duitsers slechter verliep werden de gruweldaden heviger. Volgens de hierbij uit Hoogezand afkomstige S.D.'er Harry Bouwman was het niet de bedoeling gevangenen mee naar Groningen te nemen, iedereen zou ter plaatse worden gedood.

Een vreemd verhaal

Over Henk Wiechers niets dan goeds. Hij moest naar Duitsland en ging onderduiken bij Pieter Venema in Kiel-Windeweer.

Van de broers Van Alteren (beiden geboren in Groningen), werd na de oorlog een dossier aangelegd. Hieruit bleek dat Wiebe ook opgeroepen was om in Duitsland te gaan werken. Hij kwam in Hannover terecht en werd daar lid van de W.A.

Bij nader inzien voelde hij zich daar niet op zijn plaats. Hij vluchtte terug naar Nederland en komt in mei 1943 terecht bij H. Poort in Siddeburen, waar hij tot oktober onderduikt.

Na eerst nog enige tijd rond gedood te hebben in Groningen, duikt hij op 3 december 1943 onder bij Pieter Venema in Kiel-Windeweer.

Hij is ongedurig, wordt gearresteerd in Amsterdam, komt in kamp Amersfoort terecht, vlucht en komt in juni 1944 weer terug in Kiel-Windeweer.

Hij komt in contact met de verzetsgroep Wildervank, waar hij tenslotte rondloopt in politie-uniform, met pistool...

Hij maakt zich volgens de verzetsgroep zeer verdienstelijk. Maar... hij was wel enige maanden lid geweest van de W.A.

Feike van Alteren

Feike werd januari 1941 lid van de N.S.B. en op 15 mei tevens lid van het partij-politieke vormingskorps, de Nederlandse S.S. tot 20 maart 1942. Van 1 november 1943 tot 2 september 1944 is hij in militaire opleiding bij de Landstorm Nederland.

Toen hij op 2 september 1944 bevel kreeg zich in te zetten tegen onderduikers, joden en illegale werkers, weigerde hij, vluchtte en kwam op 3 september 1944 naar Kiel-Windeweer, waar hij evenals zijn broer onderdook bij de familie Venema.

Na de oorlog ontstaat een groot meningsverschil tussen diverse instanties. Wel of niet nationaal waardig Nederlander. Voor Wiebe is dat gelukt, voor Feike nooit helemaal. Toch mochten de broers na 52 jaar begraven te zijn geweest in Kiel-Windeweer, bijgezet worden op de Erebegraafplaats Loenen.

Het kan blijkbaar allemaal.

Na de oorlog werd de Dorpskade veranderd in Pieter Venemakade. Een zeer terechte beslissing van de Raad van Hoogezand.

De laatste uren van Kees de Haan...

Chris Nannen

Hieronder volgt een fragment uit het interview dat ik enkele jaren geleden had met de oud-zeeloods Ebo Bos (destijds 94 en inmiddels overleden).

Bos: Doe woonst in Sapmeer nait? Hest wel ais van “Kees de Hoan” heurd?

Nannen: Joa, doar is zulfs n stroat noar nuimd.

Bos: Dij is hier in Delfziel doodschoten. Ik ben de leste west dij hom zain het...

En hai haar mien trui aan toun.

Nannen: Hou zat dat?

Bos: Ik zat in de bak op de Mōlenbaarg, ze haren mie oppakt.

Nannen: Wat hast den oetspookt?

Bos: t Was begun oktober 1944, toun der beld wer. Ik ging noar deur tou en doar ston de Gestapo. “Sind Sie Herr Bos? Kommen Sie mit!”. Ik docht: dat liekt nait best. Ain van dij kerels zee: “Ihre Frau darf Ihnen jeden Tag besuchen”. Ze brochten mie noar de gevangenis op Mōlenbaarg. Later kwamen der nog twij bie en dou zaten wie doar mit zien vaaiern. Der was mor veur twij man n sloapploats en gain wc. Hier mos we n emmer veur bruuken. Loater kwam der nog n man bie en dat bleek Kees de Hoan te wezen.

Nannen: Mor woarom bist din oppakt? Dat hebben ze toch wel zegd?

Bos: Joa, ze dochten dat ik in t verzet zat en dat er wat ston te gebeuren in Delfziel. Ik wos natuurlek van niks. n Goie Delfzielster Plietsieman het mie woarschouwd. Ebo, zee e, astoe wat waist most et zeggen. Want as der wat gebeurt, schaiten ze die dood. Ik wos niks...

Dij Kees de Hoan was kletsnat en slim kold. Ik heb hom mien dikke merinetruï geven. Dij moffen haren de gewoonte om aaltied tegen de grendels en deuren aan te schoppen. Ik vuilde me doar nait gelokkeg. De volgende dag, vroug in mōrn kwamen ze De Hoan hoalen... Hai is op t Rooms Katholieke kerkhof in Delfziel doodschoten. Wie kwamen doar bie geruchten achter. In loop van de dag kreeg ik mien trui weer ongeschonden terug. De Delfzielster doodgroaver dij op t kerkhof aanwezig was, vertelde mie loater dat Kees de Hoan de trui oetrokken haar en hom vroagd haar om dij aan mie terug te geven...

Tot zover dit deel van het gesprek. Ebo Bos had zichtbaar moeite met wat hij vertelde. Hij dacht er misschien sprake was van een persoonverwisseling. Misschien was hij het wel die doodgeschoten had moeten worden. Nu trof Kees de Haan dat lot... vanwege die trui?

Zelfde plaats, andere foto (14)

Gerrit Stuut

Foto omstreeks 1970

Niet alleen tijdens de afgelopen eeuw, maar ook tijdens de laatste decennia is het beeld van Hoogezand-Sappemeer sterk aan verandering onderhevig, zoals aan de hand van de bijgaande foto's blijkt:

Hoogezand - Van der Duyn van Maasdamweg, omstreeks 1970

De Van der Duyn van Maasdamweg, gezien in noordelijke richting, ter hoogte van de Reenske Compagnie. Voorheen heette de weg aan de westzijde van het Kieldiep de Eendrachtsweg, genoemd naar de coöperatieve aardappelmeelfabriek de "Eendracht", die aan het einde van de weg, nabij de splitsing met het Nieuwe Compagniesterdiep, heeft gestaan. De klapbrug over het toevoerkanaaltje en de (witte) bedrijfswoning herinneren nog aan de voormalige aardappelmeelfabriek. Ter hoogte van de huidige Van Hogendorpstraat was eveneens de aardewerf fabriek "Erica" aan de Eendrachtsweg gelegen. Links op de foto is direct ten zuiden van de Reenske Compagnie de ingang van de Troelstralaan gelegen. Ten noorden van de Reenske Compagnie bevindt zich de ingang naar de Sportterreinstraat met de huizen naast hotel-café-restaurant "De Nieuwe Brug". Geheel op de achtergrond de boerderij, waarin bouwmaterialenhandel Pronk (met als bewoners de familie Venema) was gevestigd. Direct rechts van de bomen de brug (in de

Burgemeester Van Royenstraat) over het Kieldiep en de woonboten die een vaste ligplaats hadden in het Kieldiep.

Uitgave: Boekhandel "HOCO" Hoogezand (470)

Collectie: G.J. Stuit.

Foto anno 2007

Hoogezand - Van der Duyn van Maasdamweg, anno 2007

In vergelijking met de foto uit 1970 is aan de linkerkzijde van de foto weinig veranderd. Alleen de woonhuizen en het hotel-café-restaurant, tussen de Sportterreinstraat en de Burgemeester Van Royenstraat zijn afgebroken en hiervoor in de plaats is het appartementencomplex "De Nieuwe Brug" gekomen.

Ook de boerderij van de firma Pronk is in de zeventiger jaren van de vorige eeuw verdwenen. Op de vrijgekomen locatie zijn woonhuizen gebouwd, waarvan enkele reeds weer zijn afgebroken ten behoeve van de realisatie van het nieuwe stadshart.

Eveneens in het kader van het nieuwe stadshart bestaat de Van der Duyn van Maasdamweg momenteel uit een éénrichtingsweg (in zuidelijke richting) met, gescheiden daarvan, een secundaire weg.

De populieren langs het Kieldiep zijn verdwenen evenals de woonschepen, die verhuisd zijn naar het nieuw gegraven Kieldiep ten noorden van de huidige Amerikabrug.

Collectie: G.J. Stuit – nr. 242-10

De Puzzel

Okkie Smit en Janet van Weeren

De puzzel is op verzoek van vele lezers vanaf nummer 24 weer een vast onderdeel van uw Pluustergoud. Onder de lezers bevinden zich klaarblijkelijk vele puzzelaars en men heeft kennelijk de smaak te pakken gekregen. Hadden we bij de eerste puzzel nog maar een beperkt aantal inzendingen nu, bij nummer 25 was er sprake van een zeer groot aantal! De redactie is zeer verheugd over dit enthousiasme. Uit de grote stapel met goede oplossingen heeft notaris (in ruste) Mr. J. Osinga de winnaar getrokken. De boekenbon van 15 euro is gewonnen door:

Mevrouw Jannie Hulsebos uit Hoogezand.

Van harte gefeliciteerd! Binnenkort zal u de bon worden overhandigd door één van de bestuursleden. Enkele leden hebben de redactie verzocht om niet uitsluitend de goede oplossing te vermelden doch ook de gehele, goed ingevulde puzzel. Maar aangezien dit telkens (te) veel ruimte in beslag zou nemen, hebben we het volgende afgesproken. U vindt de goede oplossing telkens in het volgende nummer van Pluustergoud. En op verzoek kunt u van ons bestuurslid Gerda Grissen de gehele ingevulde puzzel ontvangen. Zij is, na kantoor tijd, telefonisch te bereiken op: 0598-320895.

Hieronder vindt u de oplossing van de puzzel in de vorige Pluustergoud, nummer 25:

Oplossing:

P	L	U	U	S	T	E	R	G	O	U	D	E	E	N	M	U	S	T	V	O	O	R	J	O	N	G	E	N	O	U	D
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

Nieuwe opgave: Gronings voor “echte” Groningers...

Vul in de puzzel het juiste Groningse woord in voor de Nederlandse omschrijving hieronder.

Vul in de vakjes onderaan de corresponderende cijfers/letters uit de puzzel in.

De oplossing is de titel van een lied van Ede Staal, en is erg van toepassing op deze puzzel!

Succes!!!

A = Zoen	K = Gereedschap
B = Vaatdoek	L = Lang dun en slungelachtig
persoon of ding
C = In kleine stukjes snijden (bijv. snijbonen)	M = Schoonzuster
D = Dit heb je op als je een slecht humeur hebt	N = Zeurderige/kritische eter
E = Bretels	O = Buikpijn
F = Onrustig/ongedurig/eigenaardig	P = Pikkedonker
G = Een klein beetje	Q = Klotsen / bewegen
H = Niks doen / luieren	R = Woedend
I = Nietsnut, hangt maar wat rond	S = Praatjesmaker
J = Hangerig / beetje ziekelijk	

A															
B	10				20		12								
C				4											
D							9								
E									5						
F			24								15				
G															
H							22								
I		3							18						
J									7						
K							17								
L													14		
M					25			19							
N					16										
O						21				2					
P								23		13		8			
Q					1										
R					11				6						
S															

Oplissing:

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----

Veelzijdig, flexibel & compleet!

Grafische dienstverlening
DTP (desktop publishing) • Drukkerij • Afwerking

Detacheringen
Goedkope deskundige werkrachten

Strijk- en kledingerstelservice
Wassen • Strijken • Kledingerstel

Allround Productieservice
Inpakken • Herstellwerkzaamheden
Samenstellen actieverpakkingen

Garst 6, 9673 AE Winschoten • tel.: 0597-453600 • fax: 0597-453653
e-mail: drukkerij-detacheringen@synergon-ws.nl
internet: www.synergon-ws.nl/D&D

RIETVELDT ADVOCATEN

**JURIDISCHE DIENSTVERLENING
VOOR PARTICULIER EN BEDRIJF ONMISBAAR**

Hoofdstraat 155, 9601 ED Hoogezand
Postbus 288, 9600 AG Hoogezand
Tel. (0598)390890, Fax. (0598)390853, Email m.m.rietveldt@hccnet.nl